સ્વાશ્રયી બનો.

અંગ્રેજી ઉપરથી લખનાર

વિઠ્ઠલદાસ મૂળચંદ શાહ, બી. એ.

(ભાવનગર.)

પ્રકાશક

જીવનલાલ અમરશી મહેતા.

મેનેજર—" જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળા " અમદાવાદ.

પ્રથમાવૃત્તિ. પ્રત ૧૦૦૦ ઈ. સ. ૧૯૨૦.

ખાનપુર રોડ ઉપર આવેલા શ્રી "નટવર" પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં

મગીલાલ નારણદાસ મોડીવાળાએ છાપ્યું—અમદાવાદ.

કિંમત ત્રણ આના.

સ્વાશ્રયી બનો.

"Self-reliance is the first secret of Success."

EMERSON,

"આત્મ-શ્રદ્ધા અથવા સ્વાશ્રય વિજયનું પ્રથમ રહસ્ય છે."

એમર્સન.

પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં સ્વતંત્ર અને સ્વાશ્રયી બનવાની નૈસર્ગિક શક્તિ રહેલી છે; તથાપિ પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહેવાની ઉક્ત શક્તિ માત્ર થોડા મનુષ્યો જ કેળવે છે. અન્ય માણસો પર આધાર રાખવાનું તેનું અનુકરણ કરવાનું, બીજાઓને આપણા વતી યોજનાઓ ઘડવા દેવાનું, વિચાર તથા કાર્ય કરવા દેવાનું કાર્ય અત્યંત રહેલું છે. આપણા દેશના લોકોનો એક ખાસ દોષ એ છે કે જો કોઇ મનુષ્ય અમુક દિશામાં વા ક્ષેત્રમાં ઉપયોગી નીવડે એવી ઉચ્ચ કોટિની પ્રજ્ઞા ધરાવતો નથી તો તે પોતામાં જે કંઇ રહેલું હોય છે તેનો ઉચિત ઉપયોગ કરવાનું અયોગ્ય ધારે છે.

તમે નેતા અથવા નાયક બનવાને જન્મ્યા નથી તેથી આશ્રયી અને પરતંત્ર થવાને જન્મ્યા છો એવો ઘડીભર પણ વિચાર ન કરો. તમારામાં નાયક બનવાને યોગ્ય મહાન્ ગુણો નથી તેનો અર્થ એમ નથી કે તમારામાં જે કંઇ શક્તિ ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં રહેલી છે તેનો વિકાસ ન કરવો જોઇએ. જ્યાં સુધી આપણે કસોટીના પ્રસંગોમાં મુકાતા નથી ત્યાં સુધી આપણામાં જે શક્તિઓ ગૂઢ રહેલી છે તેનાથી અજાણ રહીએ છીએ. જેઓ દેખાવમાં કુદરતી રીતે નાયક બનવાને લાયક ન હોય, જેઓને પોતાના જીવનના આરંભકાળમાં સ્વાશ્રયનું

આંખું દર્શન કરાવ્યું હોય છે એવા લોકો પણ મહાન્ નેતાઓ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હોય છે. આવા નેતાઓ કોઇનું અનુકરણ કરતા નથી; તેઓ જનસમુદાયના વિચારોનું પ્રતિબિંબ માત્ર પાડતા નથી, પરંતુ તેઓ પોતે વિચાર કરે છે, તેઓ પોતાનો કાર્યક્રમ રચે છે, અને તદનુસાર કાર્ય બજાવે છે. મનુષ્યજાતિનો મોટો ભાગ તો વસ્તી-પત્રકના આંકડાઓમાં માત્ર વધારો કરે છે; પરંતુ ઘણો થોડો ભાગ જ સ્વાશ્રયી હોય છે અને પોતાના સહચારીઓ કરતાં આગળ વધેલો અને વધતો હોય છે.

તમે જે માણસોને જુઓ છો અથવા જેના પરિચયમાં આવો છો તેમાંથી ઘણા ખરા કોઇ અન્ય વ્યક્તિ અથવા વસ્તુ પર આધાર રાખનારા હોય છે. કેટલાક લોકો પોતાના દ્રવ્ય પર આધાર રાખે છે, તો કોઇ પોતાના મિત્રો પર આધાર રાખે છે; કેટલાક લોકો પોતાની પદવી અથવા સામાજીક સંસ્થિતિ પર આધાર રાખી રહેલા હોય છે; પરંતુ આપણે ભાગ્યે જ એવા કોઈ માણસને જોઇએ છીએ કે જે પોતાના પગ ઉપર જ ઉભો રહે છે, જે પોતાની શક્તિ ઉપર આધાર રાખી જીવન વહન કરતો હોય છે અને જે સ્વાશ્રયી હોય છે. જે લોકોએ આપણને સ્વાશ્રયી થતા અટકાવી દીધા હોય છે તેવા લોકોને આપણે ભવિષ્યજીવનમાં કદિ ક્ષમા આપી શકતા નથી; કેમકે તેઓએ આપણો જન્મહક્ક છીનવી લીધો છે. અમુક કાર્ય કેવી રીતે કરવું તે જ્યારે બાળકને તેનો પિતા સમજાવે છે ત્યારે તેને પૂર્ણ સંતોષ થતો નથી; પરંતુ જ્યારે તે પોતે કાર્ય કરવામાં વિજયી નીવડે છે ત્યારે તેનો ચહેરો અનહદ આનંદથી હસતો જોઇએ છીએ. વિજયની આ નવીન લાગણીથી સ્વમાન અને સ્વાશ્રય દિવસાનુદિવસ વૃદ્ધિંગત થાય છે.

કૉલેજની કેળવણી વ્યવહારિક શક્તિઓને વિકસાવવામાં સહાય-

ભૂત થતી નથી. તે કારીગરોને માત્ર ઉપકરણો જ પૂરાં પાડે છે. આ ઉપકરણોનો સદુપયોગ કરવાનું તેણે અનુભવની પાઠશાળામાં શીખવું જોઇએ; કેમકે અનુભવની પાઠશાળાથી જ મનુષ્યનું ચારિત્ર્ય વિકસિત થાય છે અને મનુષ્ય પોતાનાં કાર્યોમાં વિજય પ્રાપ્ત કરવાની કળા શીખે છે. શિષ્યોને સ્વાશ્રયી બનવાનું, તેઓની આત્મશક્તિનું નિરૂપણ કરવાનું અને પોતામાં શ્રદ્ધા રાખવાનું શિખવવામાં શિક્ષકનું શિક્ષકત્વ અને ગૌરવ રહેલું છે. આમ કરવાથી તે ભવિષ્યની પ્રજાની એક પ્રકારની મહાન્ સેવા બજાવે છે. જે યુવક સ્વાશ્રયી બનવાનો પ્રયત્ન કરતો નથી તે જીવનમાં વિજય પ્રાપ્ત કરવાને અશક્ત નીવડે છે. પોતાને અન્ય મનુષ્યો દ્વારા મળતી સતત સાહાય્યથી ચિરસ્થાયી લાભ થશે એમ માનવામાં મનુષ્યો મોટી ભૂલ કરે છે. તેવી માન્યતા એક પ્રકારનો ભ્રમ છે.

પ્રત્યેક યોગ્ય મહત્વાકાંક્ષાનું અંતિમ લક્ષ્યસ્થાન સામર્થ્ય અથવા શક્તિની પ્રાપ્તિ હોય છે, અને અનુકરણ અથવા પરતંત્રતાથી દુર્બળતાની જ પ્રાપ્તિ થાય છે. શક્તિ હમેશાં સ્વોત્પન્ન અને સ્વવિકસિત હોય છે; કેમકે કસરતશાળામાં બેસી રહેવાથી અને આપણા વતી બીજા માણસોને કસરત કરવા દેવાથી આપણા શારીરિક બળમાં વધારો થઇ શકે જ નહિ. બીજા લોકો પર આધાર રાખવાની ટેવથી પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહેવાની શક્તિનો જેટલો હ્રાસ થાય છે તેટલો અન્ય કશાથી થતો નથી. જો તમે બીજા ઉપર આધાર રાખતા હશો તો તમે કદિ સામર્થ્યવાન અથવા શ્રેષ્ઠ પ્રયોજક બની શકશો નહિ. તમારા પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહેતા શીખો, અથવા તો જગતમાં મહાન્ થવાની તમારી મહેચ્છાને સદાને માટે દાટી દો.

પોતાનાં બાળકોને ભવિષ્યમાં મુશીબતો વેઠવી ન પડે એવા હેતુથી જે માણસો બાળકોને આબાદ ક્ષેત્રમાં મુકવાનો પ્રયાસ કરે છે

તેઓ તેઓને અજાણપણે જોખમ અને આપત્તભરેલા પ્રસંગોમાં મુકે છે. આથી તે બાળકો જગતમાં આગળ વધવાને બદલે પાછા હઠશે એવો પૂરેપૂરો સંભવ રહે છે. જેટલું બળ બીજા પાસેથી મેળવી શકાય તેટલું મેળવવાને યુવાન માણસો યત્ન કરે છે. તેઓ સ્વાભાવિક રીતે અનુકરણ કરનારા અને બીજા ઉપર આધાર રાખનારા જ હોય છે, અને તેઓ હંમેશાં તેવા જ રહેશે એમાં લેશ પણ સંદેહ નથી. જ્યાંસુધી તેઓને અવલંબન પુરૂં પાડવામાં આવે ત્યાંસુધી તેઓને એકલા સ્વતઃ ચાલવાની વૃત્તિ થશે નહિ, અને જ્યાંસુધી તમે તેઓને તમારા પર આધાર રાખવા દેશો ત્યાંસુધી તેઓ તમારા પર આધાર રાખતા અટકશે નહિ. જાતમહેનત અને સ્વાશ્રયથી જ બલ અને શક્તિઓનો સદા વિકાસ થાય છે.

આપણે જાતે પરિશ્રમ લેવાની જરૂર નથી, કેમકે આપણા માટે બીજા માણસો સઘળું કાર્ય કરે છે એવી લાગણી થવાથી અવિચ્છિન્ન યત્નમાં ભંગ પડે છે અને જાતમહેનત તથા સ્વાશ્રયનો સદંતર નાશ થાય છે. સંપૂર્ણતઃ નિરોગી શરીરસંપત્તિ ધરાવનારા યુવકોને બાહ્ય સાહાય્યને માટે તિવ્ર ઇચ્છા રાખી બે હાથ જોડીને ઉભેલા જોઈ અત્યંત ખેદ થાય છે.

તમારા પરિચયમાં આવનારા માણસોમાંથી કેટલા બધા કંઇક વસ્તુને માટે સર્વદા રાહ જોયા કરે છે તેનો તમે કદિ વિચાર કર્યો છે? તેમાંના ઘણાખરાને તો તે વસ્તુ કયી છે તેનું પણ જ્ઞાન હોતું નથી, છતાં પણ તેઓ કંઇક વસ્તુને માટે નિરંતર તલસ્યા કરે છે. ગમે તે રીતે તે 'કંઇક' તેઓના પ્રતિ ખેંચાઇને આવશે, સંજોગોનો સુખદ સુયોગ થશે. એવું કંઇક બનશે કે જે વડે પોતાને માટે માર્ગ ખુલ્લો થશે. કોઇ તેઓને સાહાય્ય કરશે કે જેથી કરીને કેળ-

ચણી, ભવ્ય તૈયારી અથવા સાધનો વગર તેઓ કોઇ પણ રીતે પ્રગતિમાન થઇ શકશે એવા એવા અનેક અનિર્દિષ્ટ વિચારો તેઓનાં હૃદયમાં સર્વદા રમ્યા કરતા હોય છે. કેટલાક લોકો પિતા તરફથી, ધનવાન પિતૃવ્ય અથવા માતુલ તરફથી, અથવા કોઇ દૂરના સંબંધી તરફથી પ્રાપ્ત થનાર દ્રવ્યરૂપ સાહાય્યની રાહ જોતા બેઠા હોય છે. વળી કેટલાક લોકો પોતાને સહાયભૂત થવાને ગહન ભાગ્યયોગ, પ્રેરણા અથવા પ્રોત્સાહનની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા હોય છે. જે મનુષ્યોને અન્ય લોકો તરફથી કોઈ પણ પ્રકારની મદદની, પ્રેરણાની અથવા સંપત્તિની રાહ જોવાની ટેવ પડી હોય છે એવા લોકો જગતમાં કોઈ પણ ઉપયોગી કાર્ય કરવા શક્તિવાન થઇ શકતા નથી.

જે મનુષ્ય પોતાની જાતને બાહ્ય સાહાય્યથી રહિત કરે છે, જે પોતાના અવલંબનને ફેંકી દે છે, અને કેવળ પોતાના ઉપર જ આધાર રાખે છે તેને જ વિજયી બનવાનું સુભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાશ્રયરૂપી કુંચીથી વિજયપ્રાસાદનું દ્વાર ઉઘાડી શકાય છે. સ્વાશ્રયથી જ સ્વશક્તિનો આવિર્ભાવ અને વિસ્તાર થાય છે. અન્ય માણસો તરફથી સાહાય્યની આશા રાખવાની ટેવથી વિજયપ્રાસાદના મુખ્ય આધારભૂત સ્વાશ્રયનો ઉચ્છેદ થાય છે. એક મહાન્ કંપનીના મુખ્ય કાર્યવાહકે હમણાં જ મને કહ્યું હતું કે હું મારા પુત્રને બીજા એવા ધંધામાં જોડવા યત્ન કરૂં છું કે જ્યાં તેને કઠિન સંયોગમાંથી પસાર થવું પડે. તેણે પોતાના પુત્રને પોતાની સાથે જોડવા ઇચ્છયું નહિ, કેમકે તેને ભય લાગ્યો કે તે કદાચ તેનાપર આધાર રાખે અથવા તેના તરફથી ખાસ મહેરબાનીની આશા રાખે.

જેઓને પોતાના પિતા તરફથી અતિશય પરિપોષણ મળે છે, જેઓને ઇચ્છાનુસાર વર્તવાની છુટ આપવામાં આવે છે તેઓ ભાગ્યે

જ અતિ ઉપયોગી કાર્યો કરી પ્રકાશમાં આવી શકે છે. સ્વાશ્રયના નિરંતર થતા વિકાસથી જ બળ અને શ્રદ્ધા નિષ્પન્ન થાય છે. સ્વાશ્રયથી જ વિજય પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિનો તથા સંગીન કાર્ય કરવાની શક્તિનો વિકાસ થાય છે. બાળક પોતાના પિતાપર આધાર રાખી શકે છે અથવા પિતા તરફથી ખાસ મહેરબાનીની આશા રાખી શકે છે એવા સ્થળે તેને મૂકવો એ જોખમભરેલું છે. આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે ડુબશું નહિ એવા છીછરા પાણીમાં તરતા શીખવાનું શું મુશ્કેલી ભરેલું છે? જે સ્થળે પાણી વિશેષ ઉંડું હોય, જ્યાં તરવાની વા ડુબવાની જરૂર પડે એવું હોય છે, એવા સ્થળમાં તરવાનું વિશેષ ત્વરાથી શીખી શકાય છે. સંભવિત હોય ત્યારે આધાર રાખવો અને અગત્ય જણાય નહિ ત્યાંસુધી કાર્ય ન કરવું એ માનુષી સ્વભાવ છે. આપણા જીવનમાં 'જોઇએ' શબ્દથી આપણામાં રહેલી સર્વોત્કૃષ્ટ શક્તિઓ ઉત્તેજીત થઇ બહાર આવે છે.

પોતાના પિતા તરફથી હમેશાં સાહાય્ય મળતી હોય છે ત્યારે જે બાળકો અતિ ઉપયોગના થતા નથી તેઓને જ્યારે પોતાનામાં રહેલી સામગ્રી પર આધાર રાખવાનું કહેવામાં આવે છે, જ્યારે તેઓને કાર્યમાં સફલતા વા નિષ્ફલતા મેળવવાની જરૂર પાડવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ અલ્પ સમયમાં આશ્ચર્યભૂત શક્તિ અથવા બલ બતાવે છે એ સામાન્ય અનુભવનો વિષય છે. જે ક્ષણે તમે બીજા લોકો તરફથી સાહાય્ય મેળવવાનો યત્ન કરવાનું ત્યજી દેશો, સ્વતંત્ર અને સ્વાશ્રયી બનવાનો યત્ન કરશો કે તરત જ વિજયના માર્ગપર તમારૂં પ્રયાણ શરૂ થશે. તમે બાહ્ય સાહાય્યનો બહિષ્કાર કરશો કે તે જ ક્ષણે તમને અનનુભૂત અને અપૂર્વ બલની સહજ પ્રાપ્તિ થશે.

આ જગતમાં સ્વમાન કરતાં કોઇ વસ્તુને વિશેષ મૂલ્યવતી

લેખવામાં આવતી નથી. અને બાહ્ય સાહાય્ય મેળવવાના પ્રયાસમાં તમે અત્ર તત્ર ભમ્યા કરશો તો તમે તમારૂં સ્વમાન જાળવી શકવાના નથી એ ચોક્કસ છે. તમે સ્વાશ્રયી બનવાનો અને તમારી જાતને સ્વતંત્ર સ્થિતિમાં મૂકવાનો નિશ્ચયાત્મક સંકલ્પ કરશો તો તમે તમારી જાતને અપરિમિત નૂતન ચૈતન્ય અને બલથી સમન્વિત થયેલી અતિ અલ્પ સમયમાં જોવા સુભાગી થશો. બાહ્ય સાહાય્ય કવચિત્ આશીર્વાદરૂપ ભાસે, પરંતુ વસ્તુતઃ તે સ્વશક્તિ શાપસમાન છે. જે લોકો તમને દ્રવ્યની સાહાય્ય કરે છે તેઓ તમારા સાચા મિત્રો નથી; પરંતુ જેઓ તમને તમારા પોતાના ઉપર આધાર રાખવાની, તમારી પોતાની શક્તિપર ઝઝુમવાની, તમારી પોતાની જાતને સહાયભૂત થવાની આગ્રહયુક્ત ફરજ પાડે છે તેઓને જ તમારા ખરેખર સુહૃદ સમજજો.

તમારા કરતાં વયમાં આગળ વધેલા ઘણા લોકો હોય છે, જેઓ હાથની અથવા પગની ખોડવાળા હોય છે છતાં તેઓ જીવન નભાવવાનાં સાધનો મેળવી શકે છે; અને તમે શારીરિક આરોગ્ય અને કાર્ય કરવાની શક્તિથી સંપન્ન છો છતાં તમને અન્ય લોકોની સાહાય્યની અપેક્ષા રહે છે એ શોચનીય છે. જ્યાંસુધી મનુષ્ય પરતંત્ર છે ત્યાં સુધી તે મનુષ્યની કોટિમાં છે એમ તેનાથી ધારી શકાય જ નહિ. જ્યારે આપણે આપણને સંપૂર્ણતઃ સ્વતંત્ર બનાવે એવા વ્યાપાર ધંધામાં જોડાયા હોઇએ છીએ ત્યારે આપણને જે શક્તિ અને પૂર્ણતાનું ભાન થાય છે તે બીજી કશી વસ્તુથી થતું નથી. જવાબદારી મનુષ્યની શક્તિને પ્રકાશમાં લાવે છે. સ્વતંત્ર ધંધામાં સામેલ થયા પછી ઘણા યુવકોને આત્મશક્તિનું ભાન થયું છે એ સામાન્ય અનુભવીને અનુભવનો વિષય છે. આવા લોકોએ સ્વશક્તિના ભાન

વગર અન્ય કોઇ વ્યક્તિના વતી વર્ષો પર્યંત કાર્ય કર્યું હોય છે. જ્યાંસુધી આપણે અન્ય વ્યક્તિના વતી કાર્ય કરતા હોઇએ છીએ ત્યાં સુધી આપણી શક્ય શક્તિઓ પૂર્ણતાથી પ્રફુલ્લ થાય એ અસંભવિત છે; કેમકે એમ કરવામાં મહત્વાકાંક્ષાનો અથવા ઉત્સાહનો અભાવ હોય છે. આપણે ગમે તેટલા કર્તવ્યનિષ્ઠ હોઇએ તોપણ મનુષ્યની શક્તિને—આંતરિક બળને પ્રકાશમાં લાવવાને જે પ્રોત્સાહનની અગત્ય છે તેનો અભાવ છે. સ્વતંત્ર અને સ્વાશ્રયી મનુષ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ લેખાય છે. અને જ્યાંસુધી માણસ પરાધીન હોય છે, ત્યાંસુધી સ્વાશ્રયનો સંપૂર્ણ આહિર્ભાવ અને વિકાસ થઇ શકતો નથી.

સમુદ્ર શાંત હોય છે ત્યારે વહાણ હંકારવામાં અત્યંત હોંશીયારી અથવા અનુભવની જરૂર હોતી નથી; પરંતુ જ્યારે વહાણ ભરદરિયે હોય છે, જ્યારે ડુબી જવાની તૈયારીમાં હોય છે, જ્યારે ઉતારૂઓ ભયભીત બનેલા હોય છે ત્યારે જ કપ્તાનના કાર્યકૌશલ્યની ખરી કસોટી થાય છે. ખરા કટાકટીના મામલામાં જ મનુષ્યના પ્રાવીણ્યની, અનુભવની અને ડહાપણની પરીક્ષા થાય છે, અને એવા સમયે જ મનુષ્ય પોતાની મહાન્ શક્તિઓ દર્શાવી શકે છે. બાહ્ય આડંબરની સુંદરતા ટકાવી રાખવાનો, ગ્રાહકોને પુરતો સંતોષ આપીને હમેશના પોતાના કરવાનો યત્ન સર્વદા કરવો પડે છે. આમ કરવામાં મનુષ્યે પોતામાં રહેલું સર્વસ્વ બહાર લાવવું પડે છે. દ્રવ્યનો સંકોચ હોય છે, ધંધો રોજગાર મંદ હોય છે અને જીવન વહન કરવાની પદ્ધતિ ઉંચી હોય છે ત્યારે જ ખરેખરો પુરૂષ મહાન્ પ્રગતિ કરી શકે છે. જ્યાં પ્રયાસમાં શિથિલતા હોય છે ત્યાં ઉત્કર્ષની અને સચ્ચારિત્ર્યની આશા આકાશપુષ્પવત્ છે.

જે યુવક જાણે છે કે કેળવણી સંપાદન કરવાને તેની પાસે

પુરતું દ્રવ્ય છે, અને એક શિક્ષકને સારા પગારથી ગોઠવી પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થવાને શ્રમ લેવાની તેને જરૂર નથી તેના ભાગ્યની અને જે યુવકને પોતાના પગ પર ઉભા રહી રાત્રિ દિવસ આત્મ-સુધારણા અને આત્મોત્કર્ષને માટે પ્રત્યેક ક્ષણનો સદુપયોગ કરવાની જરૂર પડે છે અને જે જાણે છે કે ધનવાન પિતા કે પિતૃવ્ય અથવા કોઇ ઉદાર-ચિત મિત્ર તરફથી તેને કોઇ પણ પ્રકારનું અવલંબન મળી શકે એમ નહિ હોવાથી પોતાને જ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવું પડશે તેના ભાગ્યની વચ્ચે કેટલું બધું અંતર પડે છે તે વિચારતાં સહજ ગ્રાહ્ય થઇ શકે તેમ છે. પોતાની વતી કોઇ માણસ સર્વ કાર્ય બજાવે છે એવું જ્ઞાન હોય છે ત્યાંસુધી આત્મશ્રદ્ધા અથવા સ્વાતંત્ર્યનો વિકાસ થાય એ વાત અસંભવિત છે. વિકાસથી જ શક્તિ બલવત્તર બને છે. કોઇ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયાસ અને ઉદ્યમથી જ ખરૂં સત્વ બહાર આવે છે.

જ્યારે આપણને લાગે છે કે આપણને કોઇ બાહ્ય સાહાય્ય લભ્ય થઇ શકે એમ નથી, આપણા પોતાના ઉદ્યમથી આપણે ઉચ્ચ-ગામી થવાનું છે, દુનિયામાં આપણે આપણો પોતાનો માર્ગ કરવાનો અથવા નિષ્ફળતાનું કલંક વહોરવાનું છે. ત્યારે સ્વભાવતઃ આપણે જે ઉદ્યમ અને પ્રયાસ કરવા માંડીએ છીએ, તેનો અન્ય કોઇ પણ સમયે કરતા નથી એ માન્યતા નિર્વિવાદ છે. બાહ્ય સાહાય્ય વગર કેવળ પોતાનાં જ સાધનો ઉપર અવલંબી રહેવાની સંસ્થિતિમાં એવું કંઇક છે કે જે વડે મનુષ્યનામાં રહેલી કોઈ ભવ્ય અને દિવ્ય વસ્તુનું પ્રકટી-કરણ થાય છે અને પ્રયત્નનો જે કંઇ અવશિષ્ટ ભાગ હોય છે તે બહાર આવે છે. જેવી રીતે મહાન્ આપત્તિના પ્રસંગે સ્વપ્નમાં પણ અનનુભૂત અને અપ્રાપ્ત શક્તિનો મનુષ્ય આવિર્ભાવ કરે છે તેવી

રીતે કોઈ પણ સ્થળેથી કોઈ શક્તિ તેની મદદે આવી પહોંચે છે. આપત્તિનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયા વગર જ કાર્યો કરવાને તે રાક્ષસી બળ ધરાવે છે એમ તેને લાગે છે. ધારો કે કોઈ મનુષ્યની જીંદગી જોખમમાં છે. જે ભાંગી ગયેલી ગાડીમાં બેઠો છે તેને કદાચ આમ લાગે. આવી સ્થિતિમાં જો તે પડયો રહે તો તેનું મૃત્યુ થાય તેમ છે. આવા અણીના સમયે તેણે કંઇ પણ કરવું જોઇએ. જેમ ભયમાં આવી પડેલા બાળકને જોઇને એક અશક્ત માતાની બાબતમાં બને છે તેમ જે શક્તિનો પ્રાદુર્ભાવ માત્ર કટાકટીને પ્રસંગે થાય છે તે શક્તિ–તે બળ તેનામાં આવે છે, અને પોતાને કોઇ અપૂર્વ અને અપ્રતિમ શક્તિની સંપ્રાપ્તિ થઈ છે એમ તે દઢતાપૂર્વક માને છે.

પોતાની અંગત જરૂરીયાતો પુરી પાડવાને જો મનુષ્ય પ્રયાસ અથવા ઉદ્યમ કરતો નથી તો તેનામાં અને પશુમાં લેશ પણ તફાવત દષ્ટિગત થતો નથી. તંગી અથવા જરૂરીયાત મહાન્ વિકાસ કરનાર છે. જરૂરીયાત રૂપ પ્રોત્સાહનથી જ મનુષ્ય જાતિ સુધારાના ઉચ્ચતમ શિખર પર આરૂઢ થયેલ છે. દુઃખપીડિત અને ક્ષુધાર્ત બાળકોના ફિક્કા પડી ગયેલાં વદન પ્રોત્સાહિત થઇને મહાન્ શોધકો પોતાના અસ્તિત્વના ઉંડામાં ઉંડા પ્રદેશોમાં વિચર્યા છે, અને અમાપ શક્તિની પ્રાપ્તિથી તેઓએ અદ્દભુત ચમત્કારોભરી શોધો કરી બતાવી છે એ આપણા વાંચવામાં અને જાણવામાં અનેક વખતે આવ્યું છે. તંગી અથવા જરૂરીયાતના દબાણથી ઉત્તેજિત થયેલા મનુષ્યને કોઈ પણ વસ્તુ અપ્રાપ્ય નથી. જ્યાં સુધી આપણે કસોટીએ ચઢયા હોતા નથી, અને જ્યાંસુધી જે ગુપ્ત શક્તિ સામાન્ય સંજોગોમાં બહાર આવતી નથી–તે શક્તિ કોઇ મહાન્ સંકટ વેળાએ પ્રકટ થતી નથી–ત્યાંસુધી આપણને આપણા આંતરિક બળનું વાસ્તવિક ભાન પણ થતું

નથી. આ શક્તિ આપત્તિકાળે જ પ્રકટ થાય છે; કેમકે તે શક્તિ સંપાદન કરવા માટે આપણે અંતરમાં ઉંડા ઉતરવાની જરૂર છે. તે આપણને અગમ્ય અને અગોચર છે.

એક દિવસ એક બાળકે પોતાના પિતાને કહ્યું કેઃ—"મેં એક કાષ્ટકુક્કુટને વૃક્ષ ઉપર બેઠેલો જોયો છે." પિતાએ જવાબ આપ્યો કે, "તે વાત અસંભવિત છે; કેમકે કાષ્ટકુક્કુટો વૃક્ષપર ચઢી શકતા નથી." બાળકે આગ્રહપૂર્વક જણાવ્યું કે, "તેને મારી નાખવાને આવેલા એક શ્વાનના પંઝામાં સપડાઇ જવાની ભીતિથી તેને વૃક્ષ પર ચઢી જવું પડયું હતું. તે સિવાય તેને જીંદગી બચાવવાનો કશો માર્ગ ન હતો." આ પ્રમાણે જીવનમાં અનેક વખત આપણે અસંભવિત કાર્યો કરીએ છીએ તેનું કારણ એજ કે આપણને તે કરવાં પડે છે.

સ્વાશ્રયી મનુષ્ય મિત્રો, સબળ ઓળખાણ, મિલકત, પદવી અથવા કોઇ પણ પ્રકારની સાહાય્ય વગર ચલાવી શકે છે. સ્વાશ્રયથી વિઘ્નો અથવા મુશ્કેલીઓ દૂર કરી શકાય છે, પરાક્રમ ભરેલાં કાર્યો બજાવી શકાય છે, મહાન્ શોધખોળોની પૂર્ણતાએ પહોંચાય છે. આવું અન્ય માનુષી ગુણથી થવું અશક્ય છે. જે મનુષ્ય જગતમાં એકલો ઉભો રહી શકે છે, જેને મુશીબતોનો ડર નથી, અને જેને પોતાની અંદર રહેલા કાર્ય કરવાના નૈસર્ગિક બળમાં સંપૂર્ણ દૃઢ શ્રદ્ધા છે તેંજ માણસ પરિણામે વિજયી નીવડે છે એમાં જરા પણ સંદેહ નથી.

અનેક માણસોનું વજન લોકોમાં ઘણું ઓછું પડે છે તેનું એક કારણ એ છે કે તેઓ કાર્યો કરતાં ડરે છે, અથવા તો તેઓને આત્મબળની પુરેપુરી ખાત્રી હોતી નથી. તેઓ સ્વતઃ વિચારો કરવાની અને અમુક નિશ્ચય પર આવવાની હિંમત કરી શકતા નથી. તેઓ

પોતાના વિચારો પ્રકાશમાં મૂકવાની હિંમત કરે છે તે પહેલાં તેમને ઉક્ત વિચારો સ્વીકાર્ય છે કે નહિ એ અન્ય લોકો દ્વારા જાણવા મળે છે; અને છેવટે વિચારો પ્રકાશમાં મુકાયા પછી તમને એમ જ જણાય છે કે તેઓના વિચારો તમારા વિચારોનું પ્રતિબિંબ અથવા રૂપાંતર માત્ર છે.

માનુષી પ્રકૃતિમાં જ એવું કંઇક ગૂઢ રહેલું છે કે જે વડે મનુષ્યોને સત્ય પર, સ્વતંત્રતાથી પોતાના વિચારો કરનાર અને રજુ કરનાર, કર્ત્તવ્યનિષ્ટ, અને પોતાના નિશ્ચયબળથી જ રહેવાને હિંમત-વાન માણસો પર પ્રેમ ઉપજે છે.

જ્યાં સુધી આપણા વિચારો તેના જાણવામાં આવતા નથી, ત્યાં સુધી બીજા લોકો વિરુદ્ધ પડશે અને તેઓને ખોટું લાગશે એવી બીતિથી જે મનુષ્ય પોતાના આંતરિક વિચારો પ્રદર્શિત કરવાની હિંમત કરતો નથી તે તિરસ્કારને પાત્ર બને છે; પરંતુ પોતાની આસપાસના માણસોની સંકુચિત દૃષ્ટિની સીમા બહાર જે મનુષ્યનું નિશાન આવી રહેલું છે, અને જેનામાં સ્વતઃ પોતાનો માર્ગ કરી લોકચર્ચાની દરકાર કર્યા વગર કર્તવ્યપરાયણ રહેવાની હિંમત છે તે પુરૂષ સત્કારને પાત્ર બને છે, અને તેનું જીવન પણ અનુકરણીય અને દૃષ્ટાંતરૂપ બને છે. આવા વિચક્ષણ પુરૂષને હતાશ થવાનો કદિ પણ પ્રસંગ આવતો નથી; કેમકે તે સારી રીતે સમજતા હોય છે કે માત્ર દીર્ઘદર્શી જનોને જ તેનું નિશાન દૃષ્ટિગમ્ય છે; અને જો તે નિશાન વધારે દૂર રાખશે તો તે સ્થળ સુધી તેની આસપાસ રહેલા ઘણા ખરા લોકોની દૃષ્ટિ પહોંચી શકશે નહિ.

"જગતમાં મારૂં જીવન કોઇ મહાન્ સદ્દહેતુને માટે નિર્માયેલું છે. અન્ય લોકોને સહાયભૂત થવામાં મારે મારૂં જીવન વહન કરવાનું

છે, અને આ ભવ્ય જીવન-નાટયમાં સૌને પોતપોતાના નિયુક્ત કાર્યનું અનુષ્ઠાન કરવાનું હોવાથી મારૂં કાર્ય કોઈ બીજા માણસથી થઈ શકે તેમ નથી." આવું નિશ્ચય બળ, આવી દૃઢ મનોભાવના એક પ્રકારના બલવર્ધક ઔષધ સમાન છે. તમે તમારો નિયોગ બરાબર ભજવી શકતા નથી, તો એમ માનવું કે હજુ કંઇક વસ્તુની ન્યૂનતા છે. જ્યાંસુધી મનુષ્યને એમ લાગતું નથી કે અમુક મહાન્ સદ્દહેતુ સાધવાને અમુક ભૂમિકા ભજવવાને જગતની ચિત્રવિચિત્ર રંગભૂમિપર પોતાનું આગમન થયું છે ત્યાં સુધી લોકની દૃષ્ટિમાં તેની કશી ગણના થતી નથી; પરંતુ જે ક્ષણે તેના હૃદયમાં આ સદ્ભાવનાનો સંચાર થાય છે કે તે જ ક્ષણે જીવનનો કોઇ જુદો અને નવીન અર્થ-ઉદ્દેશ હોય એમ તેને સ્પષ્ટપણે પ્રતીત થાય છે.

સ્વશક્તિમાં અતુલ શ્રદ્ધા રાખનાર માણસો મહાન્ પરિવર્તનો કરી શકે છે. '**મીરાબોએ**' એક વખત પ્રશ્ન કર્યો હતો કે "પ્રત્યેક સ્થળે અને પ્રત્યેક વિષયમાં આપણું મનુષ્યત્વ વિજય પ્રાપ્ત કરવામાં સહાયભુત ન બને તો શું આપણે મનુષ્યનામ ધરાવવાને લાયક છીએ?" તમારા પોતાના અદ્‌ભુત આંતરિક બળમાં શ્રદ્ધા રાખવાથી મહાન્ કાર્યો સાધવાનું જે સમર્થન તમને મળે છે તે અન્ય કોઈ પણ વસ્તુથી મળવું અશક્ય છે. જે કાર્ય કરવાનો તમે નિશ્ચયાત્મક સંકલ્પ કર્યો હોય છે તે કાર્ય કરવામાં તમારી શક્તિમાં રહેલી તમારી શ્રદ્ધા ન્યૂન કરવા અને તેનો હ્રાસ કરવા જે માણસ ઇચ્છે છે તેને શત્રુતુલ્ય લેખવામાં લેશ માત્ર અયોગ્યતા નથી; કારણ કે શ્રદ્ધાના હ્રાસની સાથે જ શક્તિનો પણ ધ્વંસ થાય છે. તમારી આત્મ-શ્રદ્ધાના પ્રમાણમાં તમારા દરેક કાર્યનું પરિણામ આવે છે. કાર્ય અત્યંત કઠિન છે એમ જાહેર કરી માત્ર બેસી રહેવાથી

પોતાનું સૈન્ય આલ્પ્સ પર્વતપર પહોંચશે એ નેપોલીઅનની આશાને ઉચિત અને સ્થાને ગણી શકાય તો જ તમારી શક્તિ સંબંધી ભય અને શંકાયુક્ત વિચારોનું સેવન કરવાથી તમે જીવનમાં કોઇ ઉપયોગી કાર્ય કરવા સમર્થ બનશો એ તમારી આશા ઉચિત ગણી શકાય.

જે કાર્યો કરવાનું પોતે માથે લીધું હોય છે તે સાધવાની પોતાની શક્તિમાં મહાન્ અવિચળ શ્રદ્ધાવાળાં સ્ત્રીપુરૂષો આ પ્રગતિમાન સુધારાના યુગનાં ચમત્કાર ભરેલાં કાર્યો બજાવી શક્યા છે. જે વસ્તુઓને જગતના અન્ય લોકો અશક્ય અને કાલ્પનિક માનતા હતા તે વસ્તુઓને શક્ય અને સત્ય કરી બતાવવાને જો આવાં સ્ત્રી પુરૂષો રાત્રિ દિવસ અવિચ્છિન્ન નિશ્ચયપૂર્વક પ્રયત્નો કરવામાં મંડી રહ્યા ન હોત તો મનુષ્યજાતિ ઉત્ક્રાંતિક્રમમાં ઘણા સૈકાઓ પાછળ પડી જાત એ નિઃસંશય છે.

જગતમાં એવો કોઈ વિશિષ્ઠ કાયદો અથવા નિયમ નથી કે તેને લઇને તમે અમુક વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છા કર્યા વગર અને તેને માટે માગણી કર્યા વગર તે પ્રાપ્ત કરવામાં સફળતા મેળવી શકો. પ્રત્યેક કાર્યમાં પ્રથમ મજબૂત અને અડગ આત્મ—શ્રદ્ધાની વિશેષ અગત્ય છે; તે વગર કોઇ પણ કાર્ય તમારાથી સાધી શકાશે નહિ એ ચોક્કસ સમજજો. દરેક કાર્યમાં પરિણામના પ્રમાણમાં જ કાર્યની અપેક્ષા છે. જળનો પ્રવાહ તેના મૂળ કરતાં વિશેષ ઉંચાઇએ ચઢી શકતો નથી. મહાન્ વિજય પ્રાપ્ત કરવામાં મહાન્ આત્મશ્રદ્ધા અને મહાન્ પ્રયત્નો રૂપી મૂળની જરૂર છે. શક્તિ ગમે તેટલી મહાન્ હોય, બુદ્ધિ ગમે તેટલી વિશાળ હોય તોપણ શ્રદ્ધા કરતાં કાર્યનું પરિણામ ઉચ્ચ નહિ જ આવે. " જો મનુષ્ય ધારે છે કે હું અમુક કાર્ય કરી શકીશ તો તે કાર્ય કરી શકે છે; અને જે એમ ધારે છે

કે મારાથી અમુક કાર્ય થઇ શકશે નહિ તો તે કાર્ય કરવા તે સમર્થ થતો પણ નથી. ” આ નિયમ સર્વમાન્ય અને નિર્વિવાદ છે.

તમારા વ્યક્તિત્વ વિષે, તમારી યોજનાઓ વિષે, અથવા તમારા હેતુઓ વિષે અન્ય લોકો શું ધારે છે તેનો જરા પણ વિચાર કર્યા વગર અને તેઓ તમને સ્વપ્નદર્શી અથવા ઉન્મત્ત કહે તો પણ તેની દરકાર કર્યા વગર તમારે તમારી પોતાની શક્તિમાં જ અડગ શ્રદ્ધા રાખવાની મહાન્ અનિવાર્ય અગત્ય છે; કારણ કે તમને તમારી શક્તિપરથી શ્રદ્ધા ઉઠી જાય છે તે જ ક્ષણે તમે તે શક્તિને ગુમાવો છો. ગમે તેવા આપત્તિના પ્રસંગે પણ તમારી શક્તિના સંબંધમાં સાશંક ન બનો. કદાચ સંપત્તિનો નાશ થાય, શરીર નિરોગી ન રહેતું હોય, કીર્ત્તિને હાનિ પહોંચે એમ હોય, તમે અન્ય લોકોના વિશ્વાસપાત્ર ન હો, ગમે તેવી પરિસ્થિતિ હોય તો પણ નિત્ય સ્મરણમાં રાખો કે જ્યાંસુધી તમે સ્વશક્તિમાં દૃઢ શ્રદ્ધાવાન્ છો, ત્યાંસુધી તમારા માટે હમેશાં ઉંચી આશા છે. આ આત્મશ્રદ્ધાના બળથી પ્રયાસ કરવાનું સતત ચાલુ રાખશો તો અવશ્ય જગતમાં વ્હેલો મોડો તમારા માટે માર્ગ ખુલ્લો થશે.

એક વખત નેપોલીયનને સંદેશો પહોંચાડવા માટે એક સૈનિકને એટલી બધી ત્વરાથી જવું પડયું હતું કે ઉક્ત સંદેશો પહોંચાડયા પહેલાં તેનો અશ્વ માર્ગમાં પડી જવાથી મરણ પામ્યો. પછી સૈનિકે જેમ તેમ કરી નેપોલીયનને સંદેશો પહોંચાડયો, તેનો જવાબ નેપોલીયને સત્વર લખી આપ્યો, અને તેના પોતાના કિંમતી અશ્વપર બેસી ત્વરાથી તે પહોંચાડવાની આજ્ઞા કરી. તે દૂતે અત્યંત મનોહર અશ્વને જોઇને કહ્યું કે “ આ અશ્વ એટલો સુંદર છે કે તેના પર સ્વાર થવાને મારા જેવો સામાન્ય દરજ્જાનો સૈનિક લાયક નથી. ” નેપો-

લીયને જવાબમાં જણાવ્યું કે "એક ફ્રેન્ચ સૈનિક માટે કોઈ પણ વસ્તુ અત્યંત સુંદર અને મનોહર નથી."

આ ફ્રેન્ચ સૈનિક સરખા લોકોથી જગત્ ભરપૂર છે. આવા લોકો એમ ધારે છે કે જે વસ્તુઓ અન્ય લોકોએ મેળવી છે તે મેળવવાનું અમારા માટે અશક્ય છે અને તે મેળવવાની અમે આશા રાખીએ તો તે વ્યર્થ છે. આ પ્રકારની આત્માવમાનના ભરેલી માનસિક વૃત્તિથી પોતાને કેટલું નુકશાન થાય છે તે તેઓના સમજવામાં ભાગ્યે જ આવે છે. તેઓની આશાઓ, માગણીઓ અને ઇચ્છાઓ અતિશય સંકુચિત અને પરિમિત હોય છે. વામન સ્વરૂપી મનુષ્ય રાક્ષસીબળ બતાવી શકતો નથી. એવો કોઇ નિયમ નથી કે જેને લઇને લોકો નિકૃષ્ટ વિચારોમાંથી ઉત્કૃષ્ટ પરિણામ નિષ્પન્ન કરી શકે. આદર્શને અનુસરી મૂર્ત્તિ ઘડવામાં આવે છે, અને એ આદર્શ કંઇ નહિ પરંતુ માત્ર અંતરંગ વિચાર જ છે.

જગત્માં જે કંઇ શ્રેષ્ઠ અને ઉત્તમ છે તે પોતાની પ્રાપ્તિ અર્થે નિર્માયું નથી, પરંતુ ભાગ્યદેવીના કૃપાપાત્ર મનુષ્યોને માટે જ જગત્‌ની ઉત્તમ વસ્તુઓ છે, એવા વિચારો સેવવાનું ઘણાખરા લોકોને બાળવયથી શીખવવામાં આવ્યું હોય છે. પોતે નિકૃષ્ટ કોટિના મનુષ્યો છે એવા અભિજ્ઞાનમાં જ તેઓને ઉછેરવામાં આવ્યા હોય છે; જેઓ વાસ્તવિક રીતે મહાન્ કાર્યો કરવાને સમર્થ હોય છે, એવાં ઘણાં સ્ત્રી–પુરૂષો ન્હાનાં કાર્યો કરતાં અને મધ્યમ જીવન વહન કરતાં દૃષ્ટિએ પડે છે; આનું કારણ એજ કે પોતાના આંતરિક ઉત્કૃષ્ટત્વને પ્રકાશમાં કેવી રીતે લાવવું તેનું તેઓને યથાર્થ જ્ઞાન હોતું નથી.

જે હદ પર્યંત માનવજાતિએ પહોંચવું જોઈએ તે હદે હજુ મનુષ્યો પહોંચ્યા નથી અને સર્વત્ર સર્વોત્તમ પ્રતિભાશક્તિ ધરાવ-

નારા મનુષ્યો મધ્યમ કોટિના મનુષ્યોને છાજે એવાં કૃત્યો કરતાં દષ્ટિગોચર થાય છે, તેનું એક મુખ્ય કારણ એ છે કે અદ્યાપિપર્યંત લોકોએ આત્મ-શકિતનું અર્ધ માપ અથવા નિરૂપણ કર્યું નથી. વળી આપણી અંદર દિવ્ય શકિતઓ ગૂઢ રહેલી છે અને આપણે ભવ્ય વિશ્વના અંશભૂત છીએ એવું આપણને યથાર્થ ભાન થયું નથી. આપણા મહાન્ જન્માધિકારનો આપણે પૂરતો વિચાર કર્યો નથી, ઉન્નતિના શિખરપર કેટલે ઉંચે આપણે આરૂઢ થવાનું છે અને આપણી જાતપર આપણે કેટલી હદ સુધી આધિપત્ય મેળવવાનું છે તે આપણને સ્પષ્ટતઃ બુદ્ધિગત થયું નથી. આપણે આપણા ભાગ્યને અંકુશમાં રાખી શકીએ છીએ અને આપણે જેવા થવા ઇચ્છીએ છીએ તેવી આપણી જાતને બનાવી શકીએ છીએ એ વાતનું આપણને વિસ્મરણ થયું છે. સુવિખ્યાત સ્ત્રીનવલકથાકાર **મેરી કોરેલી** એક સ્થળે કહે છે કેઃ—

"If we choose to be no more than clods of clay, then we shall bo used as clods of clap for braver feet to triad on."

ભાવાર્થઃ—જો આપણે માટીના પિંડ કરતાં વિશેષ સારા થવાનું પસંદ કરતા નથી તો આપણા કરતાં ઉચ્ચતર કોટિના માણસો માટીના પિંડ તરીકે આપણો ઉપયોગ કરશે.

"હું અન્ય માણસો જેવો ભલો નથી, હું કંઇ પણ ઉજ્વળ કાર્ય કરવાને અશક્ત છું, હું તુચ્છ મગતરા સમાન છું" આવા પ્રકારના વિચારો સતત આગ્રહપૂર્વક કર્યા કરવાથી જીવનનું ધોરણ દિનપ્રતિદિન નિકૃષ્ટ બનતું જાય છે અને શકિતઓ જડ અને નિરૂપયોગી બની જાય છે. એથી ઉલટું જે માણસ આત્માવલંબી છે,

જેનામાં આત્મશ્રદ્ધા છે, જે આશાવાદી છે, અને પોતે આરંભેલા કાર્યમાં વિજય મળશે જ એવા નિશ્ચયપૂર્વક જે દરેક કાર્ય કરવા તત્પર બને છે તે મનુષ્યની આકર્ષણુશક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે અને તેને બળે સુખ, સંપત્તિ, ઐશ્વર્ય તેના પ્રતિ ખેંચાઇને આવે છે. જે ભૂમિકા ભજવવાની આપણુને ઇચ્છા છે તે ધારણુ કરવામાં અને સર્વોત્તમ રીતે ભજવવામાં જ બધું સમાયેલું છે. મહાન્ કાર્યો કરવાને તમને ઉચ્ચાભિલાષ હોય તો તમારે તમારા માટે મહાન્ કાર્યક્રમ રચવો જોઇએ અને તમારા અભિલાષના પ્રમાણુમાં તમારે નિયોગ ધારણુ કરવો જોઇએ.

જે મનુષ્યે સ્વશક્તિનું વાસ્તવિક નિરૂપણુ કર્યું હોય છે, પોતાના કાર્યમાં વિજયી નીવડવાનો જેને દૃઢ વિશ્વાસ છે તેના વાતાવરણુમાં અને બાહ્યાકૃતિમાં જ એવું કંઇક રહેલું છે કે જેને લઇને કાર્યારંભ થયા પૂર્વે જ તેને અર્ધો વિજય મળી જાય છે. જે સુશીગતો પોતાની જાતને તુચ્છ ગણુનાર માણસોને તેઓના કાર્યોમાં પીડા ઉપજાવતી હોય છે તે સુશીગતો આવા પ્રકારના ઉચ્ચ મનોબળ ધરાવનાર મનુષ્યના માર્ગમાંથી સ્વતઃ પલાયન કરી જાય છે.

કોઇ વ્યક્તિ વિષે મનુષ્યોને બોલતાં આપણે એક વાર સાંભળીએ છીએ કે, "તે દરેક કાર્યમાં વિજયી જ નિવડે છે; અથવા તે જે વસ્તુને સ્પર્શમાત્ર કરે છે તે કાંચન બની જાય છે." આ કોટિના મનુષ્યને પોતાના શ્રેષ્ઠ ચારિત્ર્યના બળથી અને પોતાના વિચારોની ઉત્પાદક શક્તિથી ગમે તેવા પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં પણુ વિજયી બનવાનું સુભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રદ્ધાથી જ શ્રદ્ધાનો ઉદ્ભવ થાય છે. જે મનુષ્યની બાહ્યાકૃતિ વિજયસૂચક છે તે સર્વત્ર નિશ્ચયબળની પ્રભા પ્રસારે છે અને પોતે જે કાર્ય કરવાનો યત્ન કરે છે તે કરવાનું

પોતાનામાં સામર્થ્ય છે એવા વિશ્વાસની અન્ય લોકોમાં પ્રેરણા કરે છે. અલ્પ સમય વ્યતીત થયા પછી તેને માત્ર પોતાના વિચારબળનું જ નહિ પરંતુ સર્વ પરિચિત માણસોના વિચારબળનું પ્રોત્સાહન મળે છે. વિજય પ્રાપ્ત કરવાની તેની શક્તિ વિષેની તેના આપ્તજનોની માન્યતા દઢીભૂત થતી જાય છે અને તેને પરિણામે પ્રત્યેક કાર્યમાં વિજય પ્રાપ્ત કરવામાં વધારે અને વધારે સુગમતા થતી જાય છે; અને તેના આત્મબળ, આત્મશ્રદ્ધા અને આત્મનિશ્ચય તેના વિજયના પ્રમાણમાં દિવસાનુદિવસ વૃદ્ધિંગત થાય છે. જેવી રીતે પ્રાચીન સમયમાં એક હિંદી સૈનિકના મનમાં વિચાર સ્ફુરતો કે "જે શત્રુઓ પર મેં જીત મેળવી છે તેઓની શક્તિનો મારામાં પ્રવેશ થાય છે" તેવી જ રીતે વસ્તુતઃ યુદ્ધમાં, ઉદ્યોગમાં, વ્યાપારમાં, શોધખોળમાં, વિજ્ઞાનમાં, કળામાં અથવા ગમે તે ક્ષેત્રમાં મનુષ્યને જે કંઇ વિજય મળે છે તે વડે વિજેતાની પછીનાં કાર્યો કરવાની શક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

તમારે જે કાર્ય સાધવું હોય તેમાં એવા દઢ નિશ્ચયપૂર્વક ચિત્તને એકાગ્ર કરો અને તમારા નિશ્ચયમાં એવું બળ રેડો કે જેથી કરીને કાર્ય પુરેપુરૂં સાધી રહો નહિ ત્યાંસુધી કોઇ પણ તમને તમારા હેતુમાંથી ચલાયમાન કરી શકે નહિ. શ્રેષ્ઠતાની આ ખાત્રી થવાથી, શક્તિનું ધારણ કરવાથી, આંતરિક બળની પ્રતીતિ થવાથી અને વિજયને અવિચ્છેદ્ય જન્માધિકાર તરીકે ગણવાની મનોવૃત્તિ ધારણ કરવાથી જે શક્તિઓના સમૂહનો સંશય, ભય અને અશ્રદ્ધાથી ઉચ્છેદ થાય છે તે શક્તિઓ જાગૃત અને સચેત થાય છે.

આત્મ-શ્રદ્ધા માનસિક સૈન્યનો નેપોલીયન છે. તેને લઇને અન્ય સર્વ શક્તિઓમાં દ્વિગુણુ અથવા ત્રિગુણુ વધારો થાય છે. જ્યાંસુધી આત્મ-શ્રદ્ધારૂપી સેનાધિપતિ મોખરે ચાલતો નથી ત્યાંસુધી સઘળું

સૈન્ય રાહ જોઇને બેસી રહે છે. આત્મ-બળમાં શ્રદ્ધા નષ્ટ થયા પછી સરતમાં દોડનાર અશ્વ પણ વિજયી નીવડી શકતો નથી, તો મનુષ્યને માટે તો કહેવું જ શું? આત્મશ્રદ્ધામાંથી ઉદ્ભૂત થયેલી હિંમત એક પ્રકારનું પ્રોત્સાહન છે, જેના બળે અવશિષ્ટ રહેલ સત્વનું પ્રકટીકરણ થાય છે. અનેક મનુષ્યો સ્વકાર્યમાં નિષ્ફળ નીવડે છે તેનું કારણ એ છે કે તેઓ ગમે તે ભોગે વિજયવંત થવાના નિશ્ચયપૂર્વક અંગીકૃત કાર્યમાં પોતાના ચિત્તને લગાડતા નથી તેઓને પોતાની જાતમાં તે ઉગ્ર પ્રકારની શ્રદ્ધા નથી હોતી, કે જે શ્રદ્ધા માર્ગમાં નડતી સઘળી મુશ્કેલીઓનો ધ્વંસ કરે છે.

સ્વીકૃત કાર્ય કરવાની તમારી શક્તિ વિષે જો તમને શંકા હોય, જો તમે એમ ધારતા હો કે તમારા કરતાં અન્ય લોકો તે કાર્ય કરવાને વિશેષ લાયકાત ધરાવે છે, તમારી જાતને પ્રકાશમાં લાવવાના અનેક પ્રસંગોનો લાભ લેવાનો જો તમને ભય હોય, જો તમારો સ્વભાવ બ્હીકણ હોય, જો તમારા શબ્દકોષમાં નકારનું પ્રાધાન્ય હોય, જો તમે ધારતા હો કે તમારામાં પ્રોત્સાહનનો અને શક્તિનો અભાવ છે, તો જ્યાંસુધી તમે તમારી મનોવૃત્તિ બદલશો નહિ અને સ્વ-શક્તિમાં મહાન્ શ્રદ્ધા રાખતા શીખશો નહિ ત્યાં સુધી તમે કોઇ પણ મહાન્ કાર્ય કરવામાં કદાપિ વિજયવંત નીવડશો નહિ એ વાતમાં કશો સંદેહ નથી. ભય, શંકા અને કાયરતાનો તમારા મનમાંથી સદંતર બહિષ્કાર થવો જોઇએ.

કોઇ પણ કાર્યનો આરંભ વિચારમાં જ થવો જોઇએ. જે કાર્ય આપણે કરવા ઇચ્છીએ છીએ તેનો દૃઢ વિચાર એ એક મહાન્ પ્રથમ પગથીયું છે. જે કાર્ય વિષે અચોક્કસ વિચારો બંધાયા હોય છે તેનું પરિણામ પણ તેવું જ આવે છે. જગતનાં મહાન્ કાર્યોની શરુ-

આત આશા, ઇચ્છા અને વિચારોમાં જ થઇ છે. પ્રબળ ઇચ્છા હિંમતને ટકાવી રાખે છે, અને ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય નહિ ત્યાં-સુધી આત્મભોગને વિશેષ સુગમ બનાવે છે. આપણને આપણાં જીવન-માંથી જે કંઇ ઉપલબ્ધ થાય છે તેનું માપ શ્રદ્ધાથી જ થઈ શકે છે. નિર્બળ શ્રદ્ધાવાન મનુષ્યને અતિ અલ્પ મળે છે અને પ્રબળ શ્રદ્ધા-વાનને એથી અધિક ગણું મળે છે. ઘણાખરા સ્વાશ્રયી મનુષ્યોનાં અદ્-ભુત કૃત્યોનું આપણે પૃથક્કરણ કરીએ તો આપણને પ્રતીત થશે કે તેઓનાં પ્રવૃત્તિમય જીવનના આરંભકાળમાં તેઓએ જે કાર્ય કરવાનું માથે લીધું હોય છે, તે સાધવાની તેઓની શકિત વિષે તેઓએ શ્રદ્ધાયુકત, અચળ અને મજબૂત માન્યતા અને વિચારોનું નિરંતર સેવન કર્યું હોય છે. તેઓની મનોવૃત્તિ તેઓનાં લક્ષ્યબિંદુ પ્રતિ એટલા બધા આગ્રહપૂર્વક વળેલી હોય છે કે જે શંકાયુકત અને ભયપ્રદ વિચારો પોતાની જાતવિષે નિકૃષ્ટ વિચારો કરનાર અને અતિ અલ્પની આશા રાખનાર માણસને અંતરાયભુત થાય છે અને બ્હીવરાવે છે, તે તેઓના માર્ગમાંથી દૂર થયા હોય છે, અને જગત્માં સર્વ દિશામાં તેઓને માટે માર્ગ ખુલ્લો થયો હોય છે. જાણે કે તેઓના પર ભાગ્યદેવીનો મહાન્ અનુગ્રહ થયો હોય તેમ તેઓ કોઇ પણ ક્ષેત્રમાં અસાધારણ ફત્તેહ મેળવે છે. આ જોઇને આપણે તેઓના વિજયનું મૂળ કારણ શોધવા અનેક પ્રકારની રીતિઓ અજમાવીએ છીએ. ખરી હકીકત એ છે કે તેઓની અર્થસિદ્ધિ તેઓના ઉત્પાદક અને આભ્યાસિક વિચારોનું મધુર પરિણામ છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો તેઓની અર્થસિદ્ધિ એ બીજું કાંઈ નથી પરંતુ તેઓના સંજોગોમાં સ્પષ્ટ અને પ્રકટ થયેલી તેઓની ચિત્તવૃત્તિ જ છે. તેઓના નિર્માણ વિચારોમાંથી અને સ્વશક્તિમાં અચરિત શ્રદ્ધામાંથી તેઓએ અત્યારે

જે કંઇ પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે તે સર્વ ઉપજાવી કાઢ્યું હોય છે. આરંભેલા કાર્યમાં સંપૂર્ણ સિદ્ધિ મળવાની છે એવું ખરા અંતઃકરણપૂર્વક આપણે માનવું જોઇએ. અલ્પ ઉત્સાહથી અથવા અપૂર્ણ મહત્વાકાંક્ષાથી કશું સાધી શકાતું નથી. આપણી શ્રદ્ધામાં અને આશાઓમાં, આપણા નિશ્ચયમાં અને પ્રયત્નમાં બલ અથવા સત્વ હોવું જોઇએ. જે વસ્તુ મેળવવાને આપણે ઉત્સુક હોઇએ તેની ઇચ્છાને હૃદયમાં અગ્રસ્થાન મળવું જોઇએ, એટલુંજ નહિ પરંતુ ઇચ્છિત વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાના આપણા પ્રયાસમાં દૃઢતા અને એકાગ્રતા હોવાં જોઇએ. જેવી રીતે અગ્નિની ઉષ્ણતા ઉગ્ર હોય તો જ લોહને વાળવા જેવું અથવા ઘડવા જેવું બનાવી શકાય છે, જેમ વિજળીક વેગ અત્યંત તિવ્ર હોય તો જ હીરા જેવા કઠણ પદાર્થનું વિલયન કરી શકાય છે, તેવી જ રીતે એકીકૃત અને અજય્ય હેતુથી ગમે તેવું દુષ્કર કાર્ય સિદ્ધ થઇ શકે છે. મંદ ઉત્સાહયુક્ત ઇચ્છાથી કોઇએ કદિપણ કશું સાધ્યું હોય તેવું આપણા અનુભવમાં નથી. અનેક લોકો જીવનમાં અત્યંત અલ્પ પ્રગતિ કરી શકે છે તેનું કારણ એ છે કે તેઓના પ્રયત્નો મંદ અને બલહીન હોય છે, તેઓનો નિશ્ચય નિઃસત્વ અને તેઓની મહત્વાકાંક્ષા પ્રોત્સાહન રહિત હોય છે.

જ્યારે કોઇ માણસ સ્વશક્તિમાં શ્રદ્ધા રાખવાનું ત્યજી દે છે ત્યારે તેણે ગુમાવેલી આત્મ-શ્રદ્ધાને પુનઃ સચેતન કરવાના અને દૈવની ગહન સત્તાથી સર્વ કાર્યો નિર્ણિત થાય છે એ વિચારને તેના મસ્તિષ્કમાંથી દૂર કરવાના પ્રયત્ન સિવાય તેને માટે કંઇપણ વિશેષ કરવાનું રહેતું નથી. "હું પોતે દૈવ કરતાં બલવત્તર છું અને કોઇ પણ બાહ્ય શક્તિ કરતાં મારી આંતર શક્તિ વિશેષ બલવતી છે." એમ તમારા સમજવામાં આવે નહિ ત્યાં સુધી તમે તેને માટે કંઇ પણ

કરવા અશક્ત છો. આપણામાંના ઘણાખરા લોકોનાં જીવન અત્યંત પરિમિત અને સંકુચિત હોય છે, તેનું એક કારણ એ છે કે આપણને આપણી જાતમાં તેમજ કાર્ય સાધવાની આપણી શક્તિમાં લેશપણ વિશ્વાસ હોતો નથી. કોઇપણ સાહસ કરતાં આપણે ડરીએ છીએ, અને અતિશય સાવધાન રહેવાની ટેવને લીધે હમેશાં પછાત રહીએ છીએ. આપણા વિચારના ઉચ્ચત્વ અને નિર્બંધના પ્રમાણમાં આપણે થઈએ છીએ. અધોદૃષ્ટિ રાખવાથી આપણે અધોગામી થઇએ છીએ. આપણે ઉર્ધ્વદૃષ્ટિ રાખવી જોઇએ; અને તો જ ઉત્તમ કોટિના આત્માઓથી નિવાસિત ઉચ્ચ શિખરે આપણે પહોંચી શકીએ.

આત્મશ્રદ્ધાનું આટલું પ્રતિપાદન કરવા પહેલાં એક વાતપર લક્ષ ખેંચવું જોઇએ કે આત્મશ્રદ્ધા એ આત્માભિમાન અથવા મમતા નથી. આત્મશ્રદ્ધા એક પ્રકારનું જ્ઞાન છે, અને 'હાથમાં લીધેલા કાર્યની સિદ્ધિને અર્થે આવશ્યકશક્તિ હોવાના અભિજ્ઞાનમાંથી તેનો આવિર્ભાવ થાય છે. અવિચળ આત્મશ્રદ્ધા મનુષ્યને દુર્દ્ધર બળથી ઉન્નતિ ક્રમમાં આગળ વધવામાં સાહાય્ય કરે છે. શંકાશીલ મનુષ્યોમાં આ પ્રકારનું બળ હોતું નથી; તેઓ કદિ કાર્યનો આરંભ કરે છે તો તે અનિશ્ચય અથવા સાંદિગ્ધ્યથીજ કરે છે; અને **संशयात्मा विनश्यति** એ કથનાનુસાર નિશ્ચિત બળ વગરનું કાર્ય નિષ્ફળતામાં જ પરિણમે છે.

જે માણસ ધારે છે કે "કદાચ હું અમુક કાર્ય કરી શકીશ," "હું અમુક કાર્ય કરવાનો યત્ન કરીશ," અને જે માણસ જાણે છે કે "હું તે કાર્ય કરી શકીશ," "હું તે કરવાને કર્તવ્યથી બંધાયલો છું," તેમજ જેને લાગે છે કે ગમે તેવા પ્રતિકૂળ પ્રસંગને પહોંચી વળે એવું પ્રગતિકારક અપ્રતિહત સામર્થ્ય મારામાં રહેલું છે, એ બન્ને માણસોમાં મહાન ભેદ છે. નિશ્ચતતા અને સંદિગ્ધતા

વચ્ચે, "હું અમુક કાર્ય કરવાનો વિચાર કરું છું" અને "હું અમુક કાર્ય કરી શકીશ," એની વચ્ચે, "હું અમુક કાર્ય કરવાનો યત્ન કરીશ" અને "હું તે કરીશ જ" એની વચ્ચે જે ભેદ રહેલો છે તેનાથી સામર્થ્ય અને દૌર્બલ્ય, શ્રેષ્ઠતા અને મધ્યમતા, ઉત્કૃષ્ટતા અને સામાન્યતા વચ્ચે રહેલા ભેદનું માપન થાય છે. જે મનુષ્યને કંઇપણ કાર્ય કરી બતાવવાની ઇચ્છા છે તે બહાર પડવાની મહાન શક્તિઓથી સંપન્ન હોવો જોઇએ. અંગીકાર કરેલા કાર્યમાં પોતામાં રહેલું સર્વસ્વ તેણે રોકવું જોઇએ, જેથી કરીને તે પ્રત્યેક અંતરાયની સામે ટક્કર ઝીલી શકે. સંદિગ્ધ અને અદૃઢ ચિત્તથી મનુષ્ય કોઇપણ કાર્ય કરી શકે એ અસંભવિત છે. અન્ય લોકોને અસંભવિત અથવા કઠિન જણાતું કાર્ય સાધવા પોતે સમર્થ છે એવી દૃઢતાપૂર્વક માન્યતાથી જ સિદ્ધ થાય છે કે તેની અંદર એવું કંઇક રહેલું છે કે જે વડે તે આરંભેલા કાર્યમાં સાફલ્ય મેળવવા સમર્થ બને છે.

શ્રદ્ધાવડે મનુષ્યો અનંતશક્તિની સાથે સંયુક્ત થાય છે અને અનંતશકિતની સાથે એક થઈ કાર્યમાં જોડાવાથી મહાન, અસાધ્ય અથવા દુઃસાધ્ય કાર્યો સુસાધ્ય બને છે. જ્યારે અત્યંત નિડરપણાને લઇને મનુષ્યને સઘળો સમય પરમસત્તાનો સર્વત્ર સાક્ષાત્કાર થયા કરે છે, ત્યારે જ તે પોતાની શકિતઓનો બહિર્ભાવ કરવાની પરિસ્થિતિમાં મુકાય છે. આત્મશ્રદ્ધાથી મનુષ્યની શકિતમાં જેટલી વૃદ્ધિ થાય છે તેટલી અન્ય કશી વસ્તુથી થતી નથી. આત્મશ્રદ્ધાની સાહાય્યથી સામાન્ય બુદ્ધિથી સમન્વિત મનુષ્ય વિજયી નીવડે છે, જ્યારે આત્મશ્રદ્ધા વગર રાક્ષસી બુદ્ધિસંપન્ન મનુષ્યના પ્રયત્નો પણ સફળ થતા નથી. શ્રદ્ધા ઉચ્ચગિરિશૃંગોપર વિચરે છે અને તેથી જ તેની દૃષ્ટિ હમેશાં ઉર્ધ્વ હોય છે. તેની પાછળ ચાલનારને જે વસ્તુ દર્શનાતીત હોય છે તે તેને દૃગ્ગોચર હોય છે.

પ્રબળ આત્મશ્રદ્ધાએજ કોલમ્બસને સ્પેનની શિષ્ટસભાના આરોપો અને ઉપહાસયુક્ત વચનો સહન કરવાને અને અપ્રસિદ્ધ સમુદ્રની સપાટિ ઉપર સંચરતા એક ન્હાનકડા વ્હાણમાંના તેના નાવિકોના સંક્ષોભની સામે ટકી રહેવાને સશક્ત કર્યો હતો. હુડસન પર્યંત પ્રથમ પર્યટન કરવાના ફુલ્ટનના યત્નમાં ધૈર્ય અને નિશ્ચય સિંચનાર આ આત્મશ્રદ્ધા જ હતી. જો કે અન્ય નગરજનો તેની વિરુદ્ધ હતા અને તેનો ઉપહાસ કરવા એકત્રિત થયા હતા તો પણ અંગીકૃત કાર્ય પોતે કરી શકશે એવી તેની મજબુત માન્યતા હતી અને તેના બળે નાગરિકોને સ્વપ્નમાં પણ ખ્યાલ નહિ હોય એવો અપૂર્વ વિજય પ્રાપ્ત કરવા તે સહભાગી થયો હતો.

અચળ આત્મશ્રદ્ધાએ કરેલા ચમત્કારો જુઓ અને વિચાર કરો. નેલ્સન આદિ અનેક મહાપુરૂષોના વિજયમાં આત્મશ્રદ્ધા જ કારણભૂત હતી. આત્મશ્રદ્ધાએ શોધખોળ અને કળાકૌશલ્યના ક્ષેત્રમાં બળવર્ધક ઔષધો સમાન કાર્ય બજાવ્યું છે. યુદ્ધમાં અને વિજ્ઞાનમાં જે કાર્યો સંશયાત્માઓથી અસંભવિત મનાતા હતા તે કાર્યો આત્મશ્રદ્ધાએ સંભવિત બનાવ્યા છે, જે કટાકટીના પ્રસંગોથી અને દુર્ઘટ ઘટનાઓથી મહાન શોધકો હતાશ થઈ ગયા હતા, તેમાંથી પસાર થવાની શક્તિનો સંચાર કરનાર આત્મશ્રદ્ધા છે. પરાક્રમ ભરેલાં કાર્યો સિદ્ધ થાય નહિ ત્યાંસુધી અસંખ્ય વીરપુરૂષોને પોતાનાં કાર્યોને વળગી રહેવાનું સામર્થ્ય આપનાર આત્મશ્રદ્ધા છે. આપણા પોતાની અંદર નિકૃષ્ટતાનું રોપણ કરવાથીજ આપણે અપકર્ષના ખાડામાં પડીએ છીએ. આપણામાં રહેલી દિવ્યતા આપણા સમજવામાં આવે અને આપણે ઉર્ધ્વદૃષ્ટિથી જ વિચાર કરીએ તો ઉન્નતિના શિખરપર અલ્પ સમયમાં પહોંચી શકીએ.

પોતાનું મૂલ્ય ઓછું આંકવાની ટેવને લઇને અનેક ઉત્ક્રાન્તિ ક્રમમાં જેટલા પછાત રહે છે તેટલા અન્ય કશી વસ્તુથી રહેતા નથી. તેઓ પોતાના સંકુચિત વિચારોને અને પોતાની અયોગ્યતા સંબંધી મૂર્ખતા ભરેલી માન્યતાઓને બીજી કોઇ પણ વસ્તુ કરતાં વધારે આધીન બની ગયા હોય છે. જ્યારે મનુષ્ય ધારે છે કે અમુક કાર્ય કરવા પોતે અસમર્થ છે ત્યારે તે કાર્ય કરવામાં તેને સહાય્ય કરે એવી વિશ્વમાં કોઇ શક્તિ નથી. સર્વ વિષયમાં આત્મશ્રદ્ધા જ અગ્રસ્થાને હોવી જોઇએ. તમારા માટે તમે જે સીમા નક્કી કરો છો તેની બહાર જવા તમે અશક્ત છો. ઉત્તમ વસ્તુઓ માટેની પોતાની ઇચ્છાઓ અને મહત્વાકાંક્ષાઓનો કંઇક અંતિમ ઉદ્દેશ છે. પોતે મહાન છે એમ ખરેખરી રીતે માનવાની વાત મનુષ્યોને અત્યંત મુશ્કેલી ભરેલી લાગે છે; પરંતુ વસ્તુતઃ આપણામાં ઉચ્ચ આશાઓ ઉદ્‌ભવે છે તે એજ સૂચવે છે કે તેને સિદ્ધ કરવાની આપણામાં શક્તિ રહેલી છે. આપણી આશાઓ આપણી આંતરિક હિમ્મતના પ્રોત્સાહન રૂપે છે, ઉચ્ચતર પ્રદેશમાં જવાના આવાહનરૂપે છે.

જ્યાં સુધી મનુષ્યમાં આત્મશ્રદ્ધાનો ઉદ્‌ભવ થતો નથી, જ્યાં સુધી તેને પોતાની અંદર રહેલા ઉચ્ચ અંશોનું યથાર્થ ભાન થતું નથી; અને જ્યાં સુધી તેને સમજાતું નથી કે તેના ઉચ્ચાભિલાષો તેના આદર્શને પ્રત્યક્ષ અનુભવવાની તેની શક્તિના સૂચક છે ત્યાં સુધી કોઇ પણ મનુષ્ય જગતમાં આગળ વધી શકતો નથી અથવા મહાન શક્તિઓનો આવિર્ભાવ કરી શકતો નથી. જીંદગીમાં જે જે વસ્તુઓની તમને સંપ્રાપ્તિ થાય છે તે સર્વનું કારણ તમારા પોતામાં રહેલું છે. તેની ઉત્પત્તિ ત્યાંથીજ થાય છે. જે વસ્તુ મેળવવા તમે ઇચ્છો છો અને પ્રયાસ કરો છો તે તમને મળે છે, કેમકે તે તમારા

વિચારોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને તમારી અંદર એવું કંઇક રહેલું છે જે તેને તમારા પ્રતિ ખેંચી લાવે છે. જે તમારૂં પોતાનું હોય છે તે જ તમને મળે છે. તેજ તમારી શોધમાં હોય છે, જ્યારે જ્યારે તમે કોઇ પણ માણસને કોઇ પણ ક્ષેત્રમાં અસાધારણ વિજય મેળવતો જુઓ ત્યારે યાદ રાખો કે તેણે સતત તે સ્થિતિને જ વિચાર સૃષ્ટિમાં રચી હોય છે અને તેની મનોવૃત્તિ અને શક્તિમાંથી તેની ઉત્પત્તિ થઇ હોય છે. તેનો વિજય તેની અચગ આત્મશ્રદ્ધાનું, તેનાં આંતર નિરૂપણનું અને તેની શક્તિઓ અને શક્યતાની યથાર્થ ગણનાનું પરિણામ છે. જગતમાં મહાન કાર્ય કરનાર લોકો હમેશાં જબરા આત્મશ્રદ્ધાવાન હોય છે.

કોઇ પણ મનુષ્યને સદ્‌બોધામૃતનું પાન કરાવવું હોય તો આ શબ્દો જ કહો કે "તમારા સર્વ બળથી આત્મશ્રદ્ધાવાન બનો. તમારૂં ભાગ્ય તમારી અંદર રહેલું છે. તમારી અંદર એક શક્તિ એવી છે કે જો તેને સચેતન કરવામાં આવે, જાગૃત કરવામાં આવે, યત્નથી કેળવવામાં આવે તો તેનાથી તમે એક ઉદારચરિત પુરૂષ થશો, એટલુંજ નહિ પરંતુ પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં વિજયી અને સુખભાગી થશો. પ્રત્યેક શાસ્ત્રમાં આત્મશ્રદ્ધાની અલૌકિક અને ચમત્કારિક શક્તિનું અવધારણ થયેલું આપણને સર્વદા માલૂમ પડે છે. અમુક વ્યક્તિમાં આત્મશ્રદ્ધા છે એ વાત એમ સૂચવે છે કે તેની આંતરિક શક્તિઓનું તેને ભાન રહેલું છે. જેનાથી માર્ગમાં આવતાં અંતરાયભૂત વિઘ્નો અને મુશ્કેલીઓનો તે ક્ષય કરી શકે છે, અથવા વિઘ્નો દૂર કરવાની તેની શક્તિની સરખામણીમાં તે મુશ્કેલીઓ અતિ તુચ્છ ભાસે છે. આત્મશ્રદ્ધા આપણને આત્માની નિર્મર્યાદ શક્યતાઓ જોવાનું સામર્થ્ય આપે છે અને આપણામાં એવી અજય્ય શક્તિઓ

પ્રકટ કરે છે કે આપણે પ્રગતિમાન થવાને ઉત્તેજીત થઇએ છીએ, એટલુંજ નહિ પણ વૃદ્ધિંગત થયેલી શક્તિઓનું આપણને અભિજ્ઞાન થાય છે; કારણ કે આપણે સર્વ શક્તિઓના સમુચ્ચયના નિકટ સંબંધમાં આવીએ છીએ અને સર્વ વસ્તુઓનો મહાન પ્રભાવ દૃષ્ટિગમ્ય થાય છે.

શ્રદ્ધા એ આપણામાં રહેલી એક એવી વસ્તુ છે કે જે સઘળું જાણે છે. તે જાણે છે કારણ કે આપણી પાશવ પ્રકૃતિને જે અગોચર છે તે સઘળું તેને દૃગ્ગોચર હોય છે. આત્મવિશ્વાસ આપણી અંદર રહેલ અનાગતદર્શી છે, અને આપણને પ્રોત્સાહન તથા ઉત્તેજન આપવાને માર્ગદર્શક દિવ્ય દૂત છે, જીવનપથમાં આગળ ચાલવાનું ત્યજી દેતા અને હતાશ થતા અટકાવવાને તે આપણને આપણી શક્યતાઓનું સ્પષ્ટ અને સત્ય ભાન કરાવે છે. આપણી શ્રદ્ધા સઘળું જાણે છે, કારણ કે જે આપણને અગોચર અને અગમ્ય છે તે તેને ગોચર અને ગમ્ય છે. આપણા શંકાયુક્ત અને ભયયુક્ત વિચારો આપણી જે શક્તિઓ અને સાધનોને પડદામાં રાખે છે તે શ્રદ્ધા નિહાળી શકે છે. જ્યાં શ્રદ્ધા હોય ત્યાં શંકા કે ભય સંભવે જ નહિ. વિટંબનામાંથી બહાર નીકળવાનો માર્ગ શ્રદ્ધા જોઇ શકે છે. આપણા ઉદાત્ત, દિવ્ય અને મનોહર જીવનરાજ્યમાં શ્રદ્ધા અવગાહન કરી શકે છે. જેનામાં શ્રદ્ધા છે તેને સઘળું સુલભ છે, કારણ કે કાર્યસિદ્ધિ રૂપી શક્તિને શ્રદ્ધા સારી રીતે ઓળખે છે.

જો પરમાત્મામાં અને આપણા પોતાનામાં અડગ શ્રદ્ધા હોય છે તો આપણે મુશ્કેલીઓના સર્વ પર્વતોનું ઉલંઘન કરી શકીએ છીએ, અને આપણા જીવનના લક્ષ્યસ્થાને અલ્પ સમયમાં સંપૂર્ણ ફતેહમંદીથી પહોંચી શકીએ છીએ. શ્રદ્ધાથી સર્વ પ્રકારના અનર્થો,

આવરણો અને ઉપાધિઓનું દૂરીકરણ થઇ શકે છે. એક સમય એવો આવશે કે જ્યારે પ્રત્યેક મનુષ્યમાં નિઃસીમ શ્રદ્ધા પ્રવર્તશે અને જગતની પ્રત્યેક વ્યક્તિ વિજયશ્રીથી શોભિત પરમ સુખમય જીવન વહન કરશે, અને જગતમાંથી દારિદ્રયનો, નિષ્ફલતાનો અને જીવનની વિષમતાઓનો વિલય થશે.

જે મનુષ્યો પોતાનાં લક્ષ્યસ્થાન તરફ હમેશાં દૃષ્ટિ રાખે છે અને ત્યાં પહોંચવાની પોતાની શક્તિમાં જેઓની શ્રદ્ધા વધારે અને વધારે દૃઢીભૂત થતી જાય છે તેઓ જ સ્વીકૃત કાર્યો સિદ્ધ કરવા સમર્થ બની શકે છે. વિજયના અથવા કાર્યસિદ્ધિના ધોરણને વળગી રહેવામાં અને અંગીકૃત કાર્ય સાધવાની પોતાની શક્તિમાં શ્રદ્ધાને સંપૂર્ણ રીતે ટકાવી રાખવામાં જ સર્વસ્વ રહેલું છે. હજારો માણસો પોતાનાં કાર્યોમાં નિષ્ફલ થાય છે, કેમકે નિષ્ફલતા પ્રાપ્ત થશે એવા વિચારથી નિરાશ થઇ કાર્ય અધવચથી તજી દે છે. તેઓ એવા નિશ્ચયપર આવે છે કે ભાગ્ય વિરૂદ્ધ હોવાથી વિશેષ યત્ન નિરૂપયોગી છે.

તમને અનુભવ હશે કે જ્યારે કોઇ પણ માણસ પોતાની મિલકત ગુમાવે છે અથવા વેપારમાં તેને મોટી ખોટ જાય છે ત્યારે પણ જો તે હિંમત અને નિશ્ચયને ગુમાવતો નથી તો ઘણી જ ત્વરાથી પુનઃ પોતાના પગ ઉપર ઉભો રહી શકે છે. વસ્તુતઃ હકીકત એ છે કે જે મનુષ્ય હિંમતવાન નથી હોતો તેનું ભાગ્ય અત્યંત ઉગ્ર હોતું નથી. એવો એક નિયમ છે કે હિંમતના નાશની સાથે ઉચ્ચ-ગામી થવાના ગુણોનો સદંતર નાશ થાય છે. મૃતવશ થયેલી અથવા નિર્બળ માછલી પ્રવાહની સાથે તરે છે; પરંતુ પ્રબળ પ્રવાહ-ની સામે તો ચપલ અને ચાલાક માછલી જ તરી શકે છે. નિષ્ફલ-તાના કારણોનું જો આપણે પૃથક્કરણ કરીએ તો આપણને જણાશે

કે માલમિલ્કતના નુકશાન કરતાં આત્મ-શ્રદ્ધાનાં નુકશાનથી મનુષ્યો મોટા પ્રમાણમાં નિષ્ફલતા પ્રાપ્ત કરે છે. ચારિત્ર્યને એક બાજુએ રાખીને કહીએ કે આત્મ-શ્રદ્ધાનાં નુકશાન સમાન અન્ય કોઇ નુકશાન નથી તો તે અયથાર્થ નથી; કેમકે આત્મ-શ્રદ્ધારૂપી પાયો જર્જરિત અને નષ્ટ થાય છે તો તેના ઉપર કશી ઇમારત બાંધી શકાતી નથી. પૃષ્ટવંશ વગર સીધા ઉભા રહેવાનું મનુષ્યને માટે અશક્ય છે. જ્યાં સુધી મનુષ્યમાં અવિચળ ધૈર્ય અને નિશ્ચય છે ત્યાં સુધી કોઇ પણ વસ્તુ તેને અધોગત કરવા સમર્થ નથી. નિશ્ચયબલવાળા મનુષ્યને કારાગૃહમાં કેદ કરવામાં આવે તોપણ બનીયનની માફક "પિલ્ગ્રિમ્સ પ્રોગ્રેસ" જેવું અપ્રતિમ પુસ્તક રચી શકશે. કદાચ આ પ્રકારના મનુષ્યને દૃષ્ટિથી રહિત કરવામાં આવે તો પણ આંગ્લ કવિ મિલ્ટનની માફક 'પેરેડાઇઝ લૉસ્ટ' અને 'પેરેડાઇઝ રિગેઇન્ડ' જેવાં ઉચ્ચ કોટિનાં કાવ્યો જનસમાજ પાસે રજુ કરશે. જેવી રીતે વરાળને એક શીશીમાં ભરી રાખવાનું કાર્ય અસંભવિત છે તેવી રીતે શક્તિઓને કારાગૃહમાં પુરી રાખવાનું-દબાવી રાખવાનું કાર્ય અશક્ય છે. આત્મ-શ્રદ્ધા મનુષ્યોને દેવ સમાન બનાવે છે; જેઓની ઇચ્છાઓને સૌ કોઇ સ્વભાવતઃ આધિન થાય છે.

આ જીવનનાટ્યમાં જે ભૂમિકા ભજવવાની તમને ઇચ્છા હોય તે ધારણ કરવામાં જ સર્વસ્વ રહેલું છે. તમારે વિજયી મનુષ્યની ભૂમિકા ભજવવી હોય તો તમારે એક વિજયી પુરૂષની માનસિક વૃત્તિ, બાહ્યાકૃતિ આદિ ધારણ કરવાં જોઇએ.

જે રીતિથી એક વિજયી પુરૂષ પોતાનું જીવન વહન કરે છે તે પરથી તીક્ષ્ણ અવલોકન કરનાર માણસ તેને ત્વરાથી ઓળખી શકે છે. જો તે નેતા હોય છે તો તેનું નેતૃત્વ તેના પ્રત્યેક પદમાં

અને પ્રત્યેક હિલચાલમાં દષ્ટિગોચર થાય છે, તેના વર્તનમાં સર્વત્ર નિશ્ચયબળ દ્રષ્ટિગત થાય છે. જાણે કે તેણે પોતાની જાતપર આધિપત્ય મેળવ્યું હોય, જાણે કે કાર્યો સાધવાની તેની શક્તિમાં તેને અવિચલ શ્રદ્ધા હોય તેમ તેની ગતિપરથી વ્યક્ત થાય છે. આત્મ–શ્રદ્ધાથી ઓતપ્રોત થયેલો તેનો બાહ્ય દેખાવ જ તેણે મેળવેલા વિજયનો સૂચક છે. એથી ઉલ્ટું, દરેક કાર્યમાં નિષ્ફલ થતા માણસને ચુંટી કાઢવાનું કાર્ય સ્હેલું છે. તેની ગતિમાં કોઇ જાતનો નિશ્ચય હોતો નથી, તેનામાં આત્મ-શ્રદ્ધાનો અભાવ છે એમ તેની ગતિપરથી સૂચન થાય છે. તે અસમર્થ છે એમ જ તેનાં પોશાક અને વર્તન પરથી સ્પષ્ટ પ્રતીતિ થાય છે. તેનું દૌર્બલ્ય તેની પ્રત્યેક હિલચાલમાં પ્રસરી રહેલું જણાય છે. વિજયી મનુષ્યનાં બંધારણમાં કશું સંદિગ્ધ હોતું જ નથી. તેનામાં સર્વત્ર નિશ્ચય જ જોવામાં આવે છે, તેને કોઇ પણ પ્રોત્સાહનની અપેક્ષા હોતી નથી. તે એકલો પોતાના પગપર ઉભો રહેવા શક્તિવાન છે. તે આપણા તરફ દષ્ટિ ફેરવે છે તેજ ક્ષણે વિજયશ્રીથી શોભિત થયેલો જણાય છે. કહેવા કરતાં કરી બતાવવું તેને વધારે પસંદ હોય છે, તેનાં મૌનમાં અદ્દભુત બળ રહેલું છે, અને આપણને પ્રતીત થાય છે કે તે જે કંઇ બોલે છે અથવા કરે છે તેની પાછળ એક પ્રકારની મહાન શક્તિ રહેલી છે. આથી ઉલ્ટું જે માણસ કંઇપણ કાર્ય કદાપિ સાધી શકતો નથી અને જેનામાં શ્રદ્ધાનો કેવળ અભાવ છે એવા માણસમાં કશું સામર્થ્ય હોતું નથી, તેમજ તે અન્ય લોકોપર બલવાન છાપ પાડી શકતો નથી.

સર્વ શક્તિઓને એકત્ર કરી વિશેષ બળવાન બનાવવાની અદ્દભુત શક્તિ આત્મ–શ્રદ્ધામાં રહેલી છે. કોઇ માણસ ગમે તેટલો પ્રતિભાસંપન્ન હોય તો પણ જો તેનામાં આત્મ–શ્રદ્ધાનો અભાવ

હોય છે તો તે તેની પ્રતિભાનો સારામાં સારો ઉપયોગ કદિ કરી શકતો નથી; કેમકે તે શક્તિ અને કાર્યનું ઐક્ય સાધી શકતો નથી, જે ઐક્યની વિજય પ્રાપ્ત કરવામાં અનિવાર્ય અગત્ય છે. જીવનમાં ફત્તેહમંદ થવા માટે શક્તિની જેટલી જરૂર છે તેટલીજ આત્મ-શ્રદ્ધાની છે. જો તમારામાં આત્મ-શ્રદ્ધાનો અભાવ હોય તો તેની પ્રાપ્તિનો સૌથી સહેલો અને સરસ ઉપાય એ છે કે તે તમારામાં છે એમ તમારે ખાતરીપૂર્વક માનવું. આત્મ-શ્રદ્ધાથી ભરેલા બાહ્ય દેખાવ સહિત રહેવાનો આરંભ કરો. આમ કરવાથી તમે સ્વશક્તિમાં શ્રદ્ધાવાન બનશો, એટલુંજ નહિ પરંતુ તમારી શક્તિમાં શ્રદ્ધા રાખ-વાની તમે અન્ય લોકોને પ્રેરણા કરશો.

જ્યારે ગ્રાહકો આવતા નથી અને એક પણ વસ્તુનું વેચાણ થતું નથી, જ્યારે નોકરો કામકાજ વગર નવરા હોય છે, જ્યારે દુકાનભાડું, નોકરના પગારો વગેરે ખર્ચ ચઢતા જાય છે ત્યારે એક વેપારીના સ્વભાવની અને શક્તિની ખરેખરી કસોટી થાય છે; તે કયાં કોટિનો મનુષ્ય છે અને તેનામાં કેટલું સત્વ છે એ આપણે ત્યારે જ જોઈ શકીએ છીએ. જો તે નજીવી બાબતથી ચ્હીડાય છે, જો તે દરેક માણસને અને દરેક વસ્તુને દોષપાત્ર ગણે છે અને જો તે તેના દરેક કાર્ય અને શબ્દથી એમ સૂચવે છે કે આવા કઠિન સમયને માટે તેના નોકરોજ ઉપાલભ્ય છે તો એમ જાણવું કે તે હજુ જીંદગીના આત્મ-સંયમ આદિ ઉત્તમ પાઠો શીખ્યો નથી. જ્યારે ધંધો રોજગાર પૂર જોસમાં ચાલતો હોય છે અને પ્રત્યેક વસ્તુ અનુકૂળ હોય છે ત્યારે આનંદી અને ખુશનુમા રહેવું સ્હેલું છે; પરંતુ જ્યારે રોજગાર મંદ ચાલતો હોય છે, જ્યારે જમા બાજુ કરતાં ઉધાર બાજુ વધતી જતી હોય છે, જ્યારે કમબક્ત મુશીબતો એક પછી એક

આવ્યા કરતી હોય છે ત્યારે આનંદી અને પ્રફુલ્લવદન થવામાં ધૈર્ય અને હિંમતની મહાન્ અપેક્ષા છે. મુશીબતો દૂર કરવાને સતત પ્રયાસ કરવામાં આવતા હોય છતાં પણ જ્યારે વેપારમાં દરેક વસ્તુ પ્રતિકૂળ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, વેપારમાં જે પ્રતિષ્ઠા જમાવતાં અનેક વર્ષો વ્યતીત થયા હોય છે તે પ્રતિષ્ઠા તમને ત્યજી દેતી હોય છે ત્યારે જગતની વસ્તુઓને તત્વદૃષ્ટિએ નિરખનાર માણસને માટે પણ પોતાના કુટુંબીઓની સાથે પ્રસન્નવદન અને અનુકૂળ રહી વર્તવાનું અત્યંત કઠિનતાભર્યું છે; પરંતુ આવા વિકટ સમયમાં જ ખરેખરા વેપારનિપુણ માણસે સંપૂર્ણ શાંતિ રાખવી જોઇએ. ઉલ્લાસિત આકૃતિ, આશાવંત અને શ્રદ્ધાજનક દેખાવ અને અડગ નિશ્ચય ધારણ કરવાથી ગમે તેવા પ્રતિકૂળ સંયોગમાંથી બહાર નીકળવું સુગમ છે; અને ચિંતા, શંકા અથવા ઔદાસીન્યના સ્હેજ આવિર્ભાવ માત્રથી પાયમાલી અને નિપાતન નિષ્પન્ન થાય છે. સેવકો પોતાના સેવ્યમાં શંકા, ચિંતા અથવા ભયાદિ લાગણીઓનો આવિર્ભાવ તત્પરતાથી શોધી શકે છે. જો સેવ્ય હતાશ અને ઉત્સાહરહીત બને છે તો સેવકોમાં પણ નિરાશા અને નિરૂત્સાહ પ્રસરી રહે છે. ગ્રાહકોપર પણ તે દુકાનના ઉદાસીન વાતાવરણની અસર થશે અને તેથી તેઓ અન્યત્ર જવા લલચાશે. વેપારની મંદતા અને મુશ્કેલીના સમયમાં અનેક વેપારીઓનો અધઃપાત થયેલો જોવામાં આવે છે, કેમકે પોતાની જાતપર અંકુશ કેમ રાખવો અને પોતાના ધંધાની સ્થિતિના સંબંધમાં શંકા અને ભય કેમ છુપાવવાં તેનું વેપારીઓને જ્ઞાન હોતું નથી. નિરાશા અને નિરૂત્સાહ મહત્વાકાંક્ષાના મહાન ઉચ્છેદકો છે. નિરાશા અને નિરૂત્સાહનું એક ચેપી રોગની માફક જડમૂળથી ઉન્મૂલન થવું જોઇએ. પોતાનો ધંધો ઘણો ખરાબ ચાલે છે એવી નિરંતર

વાતો કરનાર માણસ કદિ વિજયી નિવડ્યો હોય તેવું આપણા જાણવામાં નથી. કોઇપણ વસ્તુની કાળી બાજુનો કદિ પણ વિચાર ન કરો. નરમ બજાર અથવા વિકટ સમયની વાતો કરવાનું બંધ કરો. ઉર્ધ્વગામી થવાની જ વાતો કરો. ઘણા મનુષ્યો દોષદર્શી હોય છે, અને વારંવાર અસંતોષના ઉદ્દગારો ઉચ્ચારે છે. આવા માણસોની દ્દષ્ટિએ ગમે તેવો સારો વખત પણ કઠિન જ ભાસે છે. કેટલાક મનુષ્યો નિરાશાવાદી બન્યા હોય છે, જેને પરિણામે તેઓ કોઇ પણ વસ્તુમાં પ્રકાશ કે વિજય જોઇ શકતા નથી. આવા લોકો સંપત્તિવાન થવાની આશા રાખતા હોય તો તે નિરર્થક છે. વિજય એ એક કોમળ લતા છે, જેને ઉત્તેજનરૂપી પ્રકાશનાં પોષણની પુરેપુરી જરૂર છે.

જે અનર્થકારક ઉપાધિઓથી તમે પરિવૃત થયા હો તે સર્વને પહોંચી વળવા તમે સબળ છો એમ માનો, તમારા સંયોગોપર આધિપત્ય પ્રાપ્ત કરતાં શીખો. આશાવંત અને ઉત્સાહી મનુષ્યોની જ જગતમાં જરૂર છે. જે ભવિષ્યવેત્તાઓ સર્વત્ર સંકટ અને નિષ્ફળતા જુએ છે, તેઓની લેશ પણ જરૂર નથી. જે આશાવંત અને ઉલ્લાસિત સ્ત્રીપુરૂષો પોતાનાં કાર્યોમાં વિજય અને સફલતા જુએ છે તેઓના સહવાસમાં આવવા સૌ કોઈ તલસે છે. મેઘાચ્છાદિત વાતાવરણ કરતાં સૂર્યપ્રકાશથી તેજસ્વી થયેલા વાતાવરણમાં જવાની આપણને સ્વાભાવિક ઇચ્છા થાય છે, તેવી જ રીતે વક્રપ્રકૃતિ અને ઉદાસીન વૃત્તિવાળા લોકોનો સહવાસ ત્યજી દઇ સરલપ્રકૃતિ અને પ્રસન્ન ચિત્તવાળા લોકોના સહવાસમાં આવવાની ઇચ્છાનો પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં સ્વાભાવિક ઉદ્દભવ થાય છે.

જે લોકોને ફતેહ મેળવવાની અભિલાષા હોય છે તેઓની આકૃતિમાં એક વિજેતાની નિશ્ચિતતાનો દેખાવ હોવો જોઇએ. લોકો આત્મ-શ્રદ્ધાથી સમન્વિત મનુષ્યોની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરે છે,

અને તેઓ લોકોના વિશ્વાસપાત્ર બને છે. લોકોને શંકા અને અસ્થિરતા પર સ્વાભાવિક તિરસ્કાર હોય છે. જેની માનસિક વૃત્તિ સમતોલ અને સ્થિર હોય છે તે માણસ જ વિજયી નીવડે છે. અશ્રદ્ધાથી જે મનુષ્ય કાર્યનો આરંભ કરે છે તે વિજયી થતો નથી. મજબૂત મનવાળા મનુષ્યો ઉત્સાહ અને વિશ્વાસની પ્રભા સર્વત્ર પ્રસારે છે. આ જીવન-કલહમાં જીતનાર મનુષ્યની બાહ્યાકૃતિમાં શ્રદ્ધા સર્વત્ર પ્રસરી રહેલી જોવામાં આવે છે, જે તેની શ્રેષ્ઠતાનું સૂચન કરે છે. તેનું વર્તન એક પ્રકારનું બળ પ્રેરે છે. બીજી બાજુએ પરાજિત મનુષ્યની બાહ્યાકૃતિમાં સંદિગ્ધતા અને વિશ્વાસના અભાવનુંજ ભાન થાય છે. તેના મુખપર કે તેની ગતિમાં કોઇ પણ પ્રકારની નિશ્ચિતતા જણાતી નથી.

જ્યારે તમને બુદ્ધિગત થાય કે તમે તમારી ઉચ્ચ શક્તિઓને અનુસરીને કાર્ય કરો છો ત્યારે તમને તમારા હેતુમાંથી ચલાયમાન કરનારી કોઇ સત્તાને આધીન ન થાઓ. ગમે તેટલી મુસ્કેલીઓ આવે, તમે ધાર્યું હોય તે કરતાં તમારૂં કાર્ય વિશેષ કઠિન જણાય તો પણ અસ્થિર ચિત્ત બની પાછા ન હઠો, સ્વીકૃત કાર્યને અથવા હેતુને દૃઢતાથી વળગી રહો. જીવનમાં એવા અનેક સમય આવે છે કે જ્યારે ગુલાબ કરતાં કંટકો પુષ્કળ હોય છે, તે વાત સ્મરણમાં રાખો. આવા સમયમાં જ તમારા બળનું અને તમારાં મનુષ્યત્વનું પરીક્ષણ થાય છે. સંયોગો ગમે તેટલા નિરૂત્સાહજનક હોય તો પણ પરાજય સંભવિત છે, એવું કદાપિ કબુલ ન કરો. તમારી દૃષ્ટિને તમારા અંતિમ લક્ષ્યસ્થાન પ્રતિ નિરંતર ચોંટાડી રાખો અને વિજય પ્રાપ્ત કરવાની તમારી શક્તિમાં તમારી શ્રદ્ધાને દૃઢીભૂત બનાવો. વિજયનાં ધોરણને વળગી રહેવાથી અને સ્વીકૃત કાર્ય સાધવાની સ્વશક્તિને ટકાવી રાખવાથી મનુષ્ય પોતાનામાં મહાન બળ રહેલું છે એમ સિદ્ધ કરી શકે છે.

કોઇ પણ મનુષ્ય તમારી આત્મ-શ્રદ્ધા દાબી ન દે એ ખાસ

ધ્યાનમાં રાખો. સ્વપ્નમાં પણ ન ધારો કે નિષ્ફળતા અથવા પરાજય અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

અનેક લોકો સ્વકાર્યોમાં નિષ્ફળતા પ્રાપ્ત કરે છે, કેમકે તેઓની આત્મ-શ્રદ્ધા અસ્થિર અને અદૃઢ હોય છે. જ્યાં સુધી તેઓ સ્વશક્તિ વિષે અનિશ્ચિત બને છે અને છેવટે વિજયી થવાની શક્તિ કે જે વગર કોઇ પણ મહાન કાર્ય સાધી શકાતું નથી તેમાં તેઓની શ્રદ્ધા લુપ્ત થાય છે ત્યાં સુધી અન્ય લોકો તેઓનાં મન શંકાશીલ અને ભયયુક્ત વિચારોથી ભર્યાં કરે છે તે તરફ તેઓ દુર્લક્ષ રહે છે.

તમે દારિદ્રયના ચક્રતળે દબાયલા હો, તમારા આસપાસના સંયોગો પ્રતિકૂળ હોય તો પણ તે વિષે લેશ પણ ચિંતા ન કરો, કેમકે એનાથી તમને વિશેષ પ્રયાસ કરવાનું પ્રોત્સાહન મળશે. દુઃખ અથવા દારિદ્રયની શક્તિની સામા થાઓ. તમે તમારા સંયોગોને પહોંચી વળવા સમર્થ છો એમ દૃઢતાપુર્વક માનો. તમારા સંયોગોના તમે અધિપતિ છો એમ ખાતરીપુર્વક માનો, એટલે પરિસ્થિતિ તરતજ સુધરવા લાગશે. શક્તિની આ માન્યતાથી, વિજય પ્રાપ્ત કરવાની સ્વશક્તિમાં શ્રદ્ધાની આ દૃઢતાથી, જે ઉચ્ચતમ કોટિના વિજયને અવિચ્છેદ્ય જન્માધિકાર તરીકે ગણે છે તેની ચિત્તવૃત્તિથી પ્રકૃતિ બળવતી બનશે અને જે શક્તિઓના સમૂહનો શંકા, ભય અને અશ્રદ્ધા વિધ્વંસ કરે છે તેને અપૂર્વ અને અદ્ભુત બળ મળશે. આ પ્રમાણે વિજય પ્રાપ્ત કરવાની સ્વશક્તિમાં શ્રદ્ધાને સનિશ્ચય વળગી રહેવાથી અનેક વ્યક્તિઓએ મહાન કાર્યો સાધ્યાં છે. જેમ આપણે સ્વમાન અથવા સ્વપ્રતિષ્ઠાને વળગી રહેવા યત્ન કરીએ છીએ તેમ આ અસહ્ય જન્માધિકારને અવિચ્છિન્નપણે વળગી રહેવાનો યત્ન કરવા સૌ પ્રેરાઓ એ અંતિમ શુભેચ્છા.